

DATORRENA

Etxebizitza: eko eta soziala

AIORA ZABALA > 3

GALDAKAOKO HISTORIA:

Bizkaiko herriaren genealogia
ikertu du Xabier Valenciak > 12

2026ko urriaren 24a | XX. urtea • 1.001. zenbakia
0,75 euro

GAUR8

mila leiho zabalik
www.gaur8.info

«SANI»-KO MODULUA, ZAINZA EREDUGARRI BAT ARRISKUAN

DEUSTU-SAN INAZIOKO MODULU PSIKOSOZIALA 2028AN DESAGERTUKO DA.
1980KO HAMARKADATIK ZAINZA KOMUNITARIOAREN EREDU, DOKUMENTAL BAT
EGIN DUTE ZENTROAREN BEHARRA ALDARRIKATZEKO. > 22 Andoni CANELLADA | FOKU

Arduraduna: Amagoia Mujika Telleria. **Erredakzioa:** Asier Aiestaran Iruretagoiena, Mikel Urdangarin Irastorza.

Argitaratzailea: Astero. **Lege Gordailua:** SS-77/07. **Helbidea:** Portuetxe 23-2a. 20018 Donostia. P.K.: 1099. Tel.: 943 31 69 99 / Faxe: 943 31 69 98. **e-posta:** info@gaur8.info. **Publizitatea:** Euskal Prensa. Tel.: 94 424 72 06.

Ganesh Devy, hizkuntzalari indiarra: «Hizkuntzak bakarrik egiten du gizakia gizaki» 04

Ikusmira: Isabel Allende 09

Galdakaoko genealogian sakontzen jarraitu du Xabier Valencia historialariak 12

Elkarrizketa: Ainhoa Urien eta Udane Mugerza, EHBTKo talde antolatzaileko kideak 17

Deustu-San Inazioko Modulu Psikosozialaren inguruko dokumentala 22

Osasun Leihoa: Osasun erregistroak 28

Juantxo Egañaren behatxulotik 31

SINADURAK:

03 Aiora Zabala Aizpuru:

Etxebizitza: eko eta soziala

10 Ula Iruretagoiena Busturia:

Kalamua

11 Lur Albizu Etxetxipia: Hil ala (hobe) bizi

16 Amaia Ballesteros

20 Josune Perez Bastarrica:

1.000 berezitasun, 1.000 ikasgai

21 Mijo Lizarzaburu:

Udaltzaingoaren indarkeriak erailak

27 Mainer Iantzi Goienetxe:

Memoria erne

27 Xabier Mikel Errekondo:

Prostata

30 Mainer Azanza Sese:

Programatze hutsa beti izan da errazena

{ datorrena } Aiora ZABALA AIZPURU

Etxebizitza: eko eta soziala

Ekonomia hitza grezierako *oikos* (etxea) hitzetik dator: etxea kudeatzeko zientzia. Gaur egun, ekonomia baliabide eskasien kudeaketa gisa definitzen da. Bide batez, ekologia ere *oikos*-etik dator: etxeari buruzko ikasketa. Bietan, etxea oso modu orokorrean interpretatzen da, kontsumo edo ekoizpen unitatea nahiz gure planeta bera izan baitaiteke. Etxebizitza eskuragarria eta duina askorentzat urria denean, zer berri dakartzate bi ikuspegi horiek?

Ekonomia neoklasikoa helburu batekin dago kezkatua gehienbat: baliabide eskasak ahalik eta modu efizienteenean kudeatzearekin. Haren irizpideen ondorioz, efizientzia hori lortzearen, etxebizitzak etekin ekonomikoa ahalik eta gehien handitzeko kudeatzen dira.

Baina efizientzia ez da gizartearen helburu bakarra, noski, eta ekonomian adituak diren askok baliabideen bidezko banaketa ere aztertzen dute. Hortaz, efizientziaz irabazitako etekinak modu duinean banatzea bilatzen da politika fiskal sozialekin. Horra hor bi helburu garrantzitsu: efizientzia eta banaketaren bidezkoasuna.

Ekonomialariek eta ekologoek elkarlanean dihardutenean, bi helburu horiei hirugarren bat gehitzen diote: ekonomiaren eskala jasangarria, edo, beste modu batera esanda, ekonomiaren tamaina zuhurra. Ingurumenetik hartzen dituzte gizarteek beren jarduerak elikatze behar dituzten energia eta materialak. Jarduera ekonomikoen ondorioz sortzen diren hondakinak eta isuriak, berriz, ingurumenak jasotzen ditu bueltan. Ekosistemek hondakin horien zati bat xurgatu eta baliabide berri bihurtzeko, baina ekosistemen birsorkuntza eta xurgapen gaitasuna mugatua da. Gizarteek ekosistemetik gehiegi hartu eta haietara gehiegi botatzen dutenean, ekonomiaren eskala jasangaitza da.

Hiru helburuok kontuan hartuta, argi dago etxebizitza sozialaren eredia ekologikoa ere izan daitekeela. Eskuragarritasuna sustatzeko, gakoa ez dago nahitaez eraikitakoaren hedapenean, baizik eta bestelako irtenbideak bilatzean.

Batetik, eraikuntzaren sektoreko zarrastelkeria dago. Hori gertatzen da eraikinak ingurumen inpaktu itzelak eragiten dituztenean, gizartearentzat funtzio handirik eskaini gabe. 2008ko eraikuntzaren krisiak hormigoiz-

ko eraikin ugari utzi zituen amaitu gabe nonahi, Pirinioen bihotzetik Iberiar penintsulako kostalde osora. Mamu itxurako erabili gabeko egitura horiek etxebizitza duin bihurtzeko potentzial txikia izan ohi dute, askotan kapritxo arkitektonikoak direlako edota, presaka eraikita, kalitate gutxiak direlako. Eraikuntzaren gaur egungo material nagusiek, zementuak eta altzairuak, karbono isuri handiak eragiten dituzte ekoizpenean. Bestalde, horrelako egiturak eraistea ere oso garestia da, eta eraitsitako zementuak kalitate apalagoko erabilere-tarako baino ez du balio. Horiek eraikitze erabilitako materiala, energia eta eskulana helburu duinagoetara bideratu izan balira, beste nonbait egongo ginateke. Gaur egun eraikitzen denak gizartearentzat epe luzeko funtzioa izango duela bermatu behar da.

Bestetik, bizitzeko eraikinen jabetza gero eta esku pribatu gutxiagotan kontzentratzen ari da. Jabetzaren kontzentrazio horrek etxebizitza eta auzoetan dituen ondorioak hiru dira. Lehena, etxeak hutsik egotea edo urtean oso gutxitan erabiltzea. Etxebizitza hutsen datuak nabarmenak dira. Bigarrena, etxebizitzak turismo edo epe laburreko alokairuetara bideratzea. Hirugarrena, bertan epe luzera bizi nahi dutenen ziurgabetasuna handitzea; izan ere, jabe diren entitate pribatuak merkatuaren haizeek mugitzen dituzte, etxebizitzaren beharrak edo etxebizitzarako eskubi-dearen printzipioak baino gehiago.

«Etxebizitzaren eskuragarritasuna sustatzeko, gakoa ez dago nahitaez eraikitakoaren hedapenean»

Desparekotasun hori politika sendo eta duinen bidez leunduko balitz, etxe huts gehiago erabiliko lirateke; epe laburreko alokairuek ez lukete epe luzeko etxebizitza premiekin talka egingo; eta bizilagunen ziurgabetasuna, etengabe mugitzeko beharra eta horrek eragindako komunitate hausturak murriztuko lirateke. Aldi berean, epe luzeko iraunkortasuneko inbertsioak sustatuko lirateke. Horrek guztiak –etxebizitza eredu duin batek– etxebizitza eredu ekologikoago bat ekarriko luke: ingurumenetik gutxiago hartu eta ingurumenera gutxiago botatzen duena. •

«Bizitza zoriontsu bat eleaniztuna zarenean bakarrik da posible»

Ganesh Narayan Devy (Gujarat, India 1950) Indiako hizkuntza indigenen eta nomaden defendatzaile handienetakoa da. Unibertsitatea utzita, herrialdeko herrixketan barneratu zen, ikusezin bihurtutako herrien ahozko ondarea biltzeko. “*People's Linguistic Survey of India*” (Indiako Herrien Inkesta Linguistikoa) lana zuzendu zuen, 780 hizkuntza bizi eta ahaztu dokumentatu zituen herri ekimen erraldoia. Bere pentsamendua hizkuntzalaritzatik harago doa: gizartearen antolakuntzari, ekologiari eta gizateriaren etorkizunari buruzko gogoeta politiko eta filosofikoa elkartzen ditu. Suntsipenera hurbiltzen gaituen mundu elebakar baten ordeztu, giza espeziea aniztasun likido eta ekologikoak salbatuko duela dio.

Hizkuntza seinale eta konbentzio bilduma huts bat baino askoz gehiago dela diozu maiz. Zer da hizkuntza Ganesh Devyrentzat, maila sakonago batean?

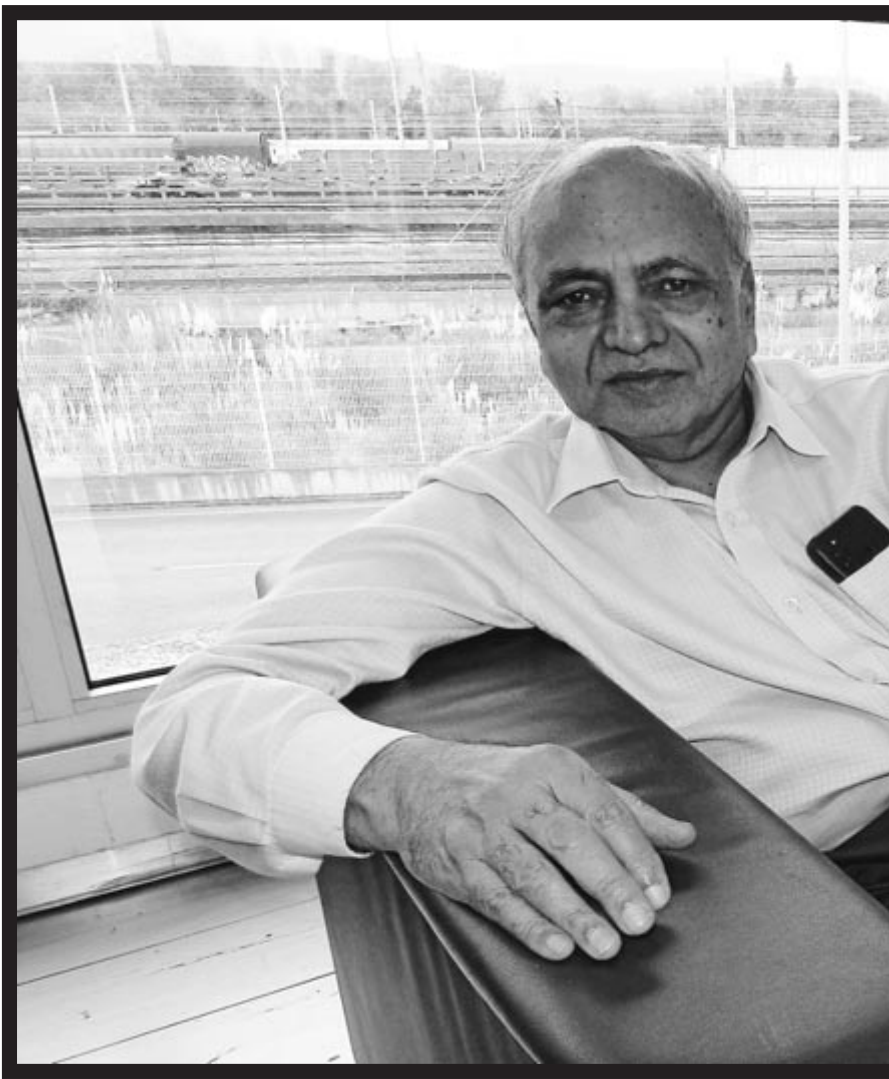
Teknikoki eta akademikoki, hizkuntza bat zeinu multzo bat dela esan ohi da, talde handi batek bere pentsamenduak, nahiak eta emozioak kanporatzeko ibilgailu gisa onartzen dituen konbentzioen bidez arbitrarioki elkartua. Baina, niretzat, hizkuntza hori baino askoz gehiago da. Ez da hitz edo arau gramatikalen bilduma

GANESH DEVY

INDIAR HIZKUNTZALARIA

Ganesh Devy indiar hizkuntzalaria Euskal Herrian egon berri da, Surekha emaztearekin batera. Duela 50 urte baino gehiago, Indiako herrixketan barna ibiltzeari ekin zioten, bertako komunitate indigenen hizkuntzak biltzeko.

Urtzi URRUTIKOETXEA

huts bat. Hizkuntza ez da kultura baten apaingarri estetiko bat; komunitate baten izatearen beraren oinarria da.

Pentsatu une batez «komunitate» hitzean. Zer esan nahi du? Kideak komunikazioan daudenean bakarrik du zentzua. Beraz, hizkuntzak eraikitzen ditu komunitateak. Hori baino harago, hizkuntzak bakarrik egiten du gizakia gizaki, gainerako espezieetatik bereiziz. Niretzat, hizkuntza da kulturari, pentsamenduari, tradizioei, gizarteari eta familiari eusten diena.

Komunitate batzuek auzokoaren oso antzeko mintzaira izan arren, bi, hiru edo lau hizkuntza desberdin dituztela diote. Beste batzuetan, elkar ulertzeko zailak diren aldaerak izan arren, argi dute

hizkuntza eta komunitate bakarrik direla.

Familiak eta gizarteak bilakaera izugarri konplexua izan dute azken 4.000 urteetan. Eskala handiko migrazioak gertatu dira, baita migratzaile horiek eremu bakar batean oso epe luzez finkatzea ere. Ondorioz, toki batean geratu zirenak munduko alde batetik bestera migratu zutenekin nahasi ziren. Erabat hizkuntza independenteak izango ziratekeen, komunitateak leku bakarrean kokatu eta kanpoko migrazioak jaso ez balute? Hori laborategiko hipotesi bat da, posibilitate historiko bat. Hizkuntza “puru” horiek ez dira historikoki existitu.

Baina alderantzizko fenomeno ere egia da: migrazioek hizkuntza bati elementu berriak ekartzen dizkioten arren, ezinezkoa da munduko pertsona

Argazkiak: Urtzi URRUTIKOETXEA

guztiek hizkuntza bakar eta bera hitz egitea. Zergatik? Topografia aldatzen delako, geografia ere bai, eta testuinguru ekologikoak zeharo ezberdinak direlako leku bakoitzean. Gizakiak bere ingurunearekin hitz egiten du, bere lurrarekin. Ez da inoiz hizkuntza global edo unibertsalik existitu iraganean, mitotetan izan ezik, eta ez da inoiz existituko etorkizunean. Horregatik, hizkuntza asko daude, eta horien barruan aldaera asko. Dibertsitatea da gure espeziearen lege naturala.

Aspaldikoa da Max Weinrich-en esaera: «Hizkuntza bat armada bat daukan dialekto bat da».

Zoritxarrez, “dialekto” hitza abusu eta menderakuntzako kontzeptu bihurtu da, bai asmoan, bai praktikan. Latinera

jotzen badugu, *dialectus* hitzak “bigarren hizkera” esan nahi du. Hau da, ez jatorrizko hizkera estandarra edo nagusia, baizik eta mendeko bat, hizkuntza nagusiari itsatsitako parasito bat bezala tratatzen da. Baina dialektoak ez dira parasitoak.

Nik metafora bat erabiltzea atsegin dut: hizkuntza etengabe dabilen korrante edo ibai gisa pentsatzen badugu, ibaian behera doan ura bera dira dialektoak. Aldiz, ibaiaren norabidea finkatzen duten, egonkortasuna ematen dioten eta hizkera horren mugak marrazten dituzten ertzak estandarrak dira. Beraz, nire ikuspuntutik, dialekto deitzen direnak dira benetako hizkuntzak; hizkuntza deitzen direnak, berriz, dialekto multzo bati inposatutako identitate

«Hizkuntzak bakarrik egiten du gizakia gizaki, gainerako espezieetatik bereiziz. Niretzat, hizkuntza da kulturari, pentsamenduari, tradizioei, gizarteari eta familiari eusten diena»

politiko edo administratiboak baino ez dira.

Noiz hasten da pasatzen hizkuntza bat komunikazio eta komunitate ezaugarri izate-tik botere tresna izatera?

Ezer baino lehen, argi utzi behar da hizkuntzarik ez zela jaio hizkuntza gisa; komunikazio bide gisa jaio zen. Idazkera askoz beranduago iritsi zen, eta gramatikak askoz beranduago. Hizkuntza oro, bere iturburuan, ahozkoa da, eta, beraz, ez-estandarra. Hizketaren ñabardura, kolore eta aldaera ugariz osatuta dago berez.

Baina badirudi hizkuntza batetik XXI. mendean iraungo badu, estatus legala ez ezik, ezinbesteko duela ahozkotik idatzira joatea, eta idatzitik teknologiarra. Hor ez daudenak, nolabait, «oraindik» ez daudela esan ohi da, iraungo badu, unerren batean hor egon beharko duela ulertuta.

Zentzu handia dauka esaten duzunak. Munduak hizkuntzari buruz duen ikuspegia baldintzatu duten bi gertakari historiko handi daude. Lehena erlijioa da, batez ere testu idatzietan oinarritutako erlijioa, gizartearen ezagutzaren ulermenaren teologiarra eta testu sakratu bakarrera hurbiltzen duena.

Bigarrena “nazioen” agerpena da. Nazio asko ideia oker eta arriskutsu baten gainean eraiki dira: nazio bakoitzak hizkuntza bakarra izan behar duela, alegia. Erlijioak zein nazionalismoak hizkuntza bakar bati nagusi gisa begiratzera behartzen dute mundua: ezagutzaren hizkuntza eta boterearen hizkuntza bakar gisa. Orduan, bere inguruan edo bere barnean dauden gainerako hiz-

kuntzak bat-batean ez-ezagutzaren eta ez-boterearen hizkuntza bihurtzen dira. Bigarren mailako bihurtzen dituzte. Baina giza ezagutza benetan hizkuntza nagusietan bakarrik aurkitzen al da? Erantzuna argia da: ez.

Gizakiak materialen testurei, lurreko gauzei, zeruari, urari, zuhaitzei eta gainerako espezieei buruz duen ulermenaren askoz aberatsagoa, zehatzagoa eta sakonagoa izaten da boterearen edo ezagutza akademikoaren babesik ez duten hizkuntza txiki horietan. Hala ere, boteretik gertu dagoen zerbait bezala definitu dugu ezagutza, dela Jainkoaren boteretik gertu, dela estatu nazioaren boteretik gertu. Horregatik pentsatzen dugu dialektoek gaitasun eta substantzia gutxiago dutela, eta hizkuntza ofizialek, berriz, substantzia gehiago dutela. Hori menderakuntza kulturalako forma bat baino ez da.

Errealitate hori goitik behera aldatzeko planteamendu bat plazaratu berri duzu.

Esaten ari naizenak idealista eman dezake, baina etorkizunean indar handiagoa hartuko duela uste dut. Izan ere, hondamendi ekologiko handi baten aurrean gaude, eta nazio ahaltsuek nahiz botere indartsuek eragindako tentsio handia dago. Iritsiko da garaia non, giza espeziea salbatzeko, norabide berri bat hartu beharko dugun. Naturatik gertuago daudenak eta nazio handirik, botere gunerik, korporaziorik edo erlijio ordenarik osatzen ez dutenak garrantzitsuagoak bihurtuko dira espezie guztien biziraupenerako. Garai hori ez dago oso urrun. Adibide txiki bat jarriko dut. 2004an Indiako ozeanoak tsunami suntsitzaile bat jasan zuen, eta ehunka mi-

la pertsona hil ziren. Ozeano horretako Andaman eta Nikobar uharteetan 45.000 urteko historia duten komunitate indigenak bizi dira. Baina elkar ulertzea konplikatuak zirenean, haietako pertsona bakar bat ere ez zen hil.

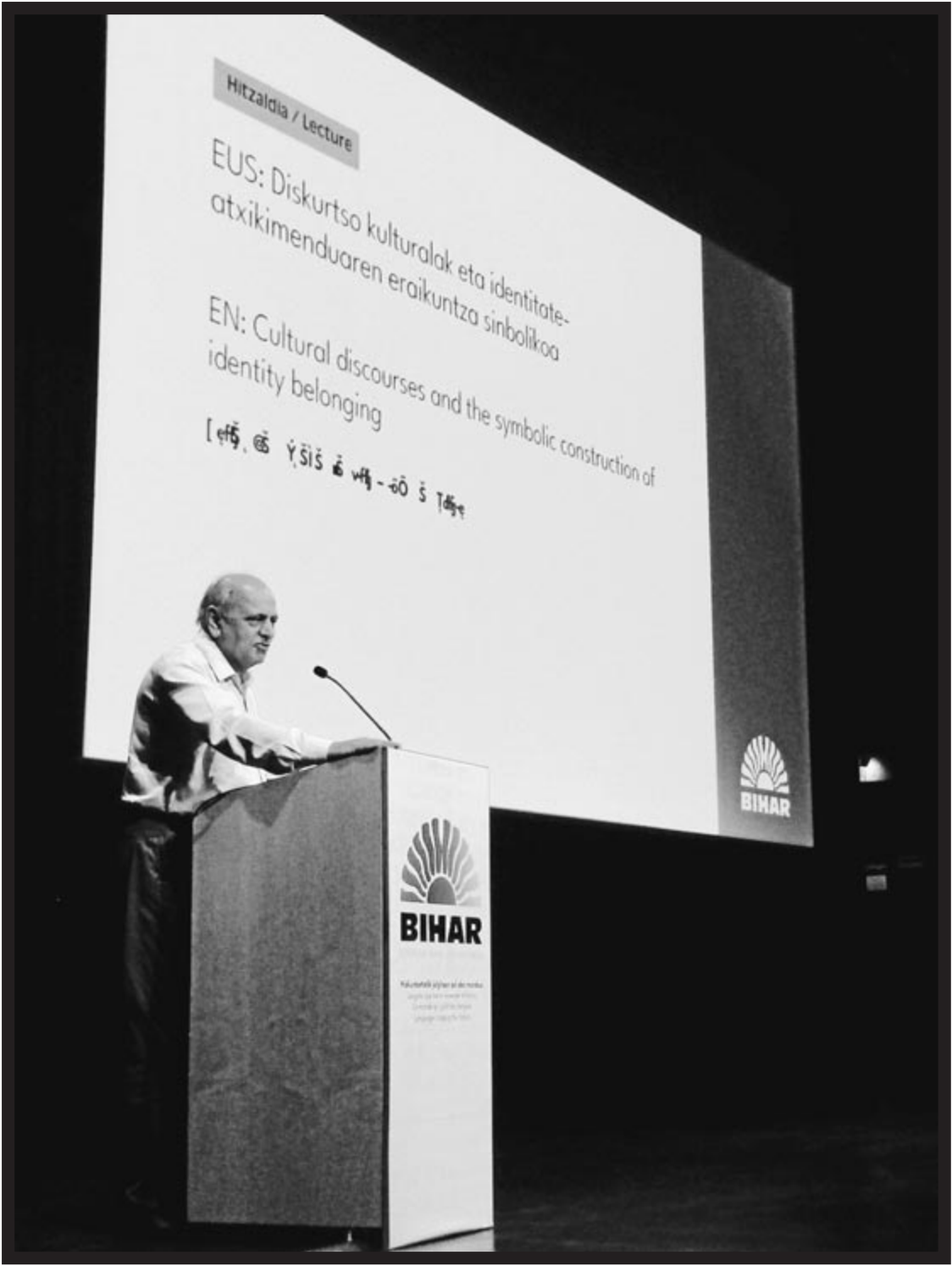
Nola izan zen posible hori? Beren hizkuntzan natura sakonki ulertzeko gaitasuna zutelako; olatuen psikea irakurtzen zekiten. Itsasoari adimena eta gogoia dituen izaki gisa begiratzen diote. Beren hizkuntzak eta tradizioak adierazten zien itsasoa noiz haserretuko zen, eta garaiz joan ziren muinoetan gora babes bila. Hori harrigarria da.

Gobernuaren makineria konplexuak, bere satelite, ekipa sofistikatu eta teknologia guztiarekin, ezin izan zituen kostaldeko herritarrak salbatu. Komunitate horiengana jo beharko dugu etorkizunean.

Ez dut esaten ikuspegi erromantiko edo idealizatu batekin egin behar dugula, bizirau-pen kontu hutsagatik baizik. Hizkuntza txikiek ingurunearekiko egokitzearen gaitasun askoz handiagoa dute hizkuntza handi eta globalek baino.

Joan gaitezen zure lanaren zehaztasunetara. Mapak maitatut, Europako hizkuntzen mapetan bertako jatorrizko 100 edo 150 hizkuntza bildu ohi dira. Zuk Indian jasoz zenuenaren neurria hartzea ere ia ezinezko egiten zait.

Azken 4.500 urteetan, gorpilen gainean zaldiek tiratutako gurdia asmatzeak eta nekazaritzak erabat aldatu du zuen gizakien bizitza. Gizakiak gizakiaz kanpoko bizitza sortzen hasi ziren. Garai hartan, protoindoeuroparra bezalako hizkuntzak hedatu eta tokian tokiko bihur-

tu ziren, eremu geografiko handietan egokituz. Indian ere antzeko lokalizazioa gertatu zen, baina gure klima eta kondizio ekologiko oparoen ondorioz, komunitateek oso distantzia laburretan bizirik irautea lortu zuten. Horregatik sortu ziren hainbeste komunitate eta hizkuntza ezberdin elkarrengandik hain gertu.

XX. mendean batzuek pentsatu zuten hizkuntza nazional bakarra behar zuela Indiak. Po-

«Ezer baino lehen, argi utzi behar da hizkuntzarik ez zela jaio hizkuntza gisa; komunikazio bide gisa jaio zen. Idazkera askoz beranduago iritsi zen, eta gramatikak askoz beranduago»

liki-poliki zentzua nagusitu eta jabetu ziren horrek ezin zuela funtzionatu Indian. Hasieran Federazioaren hamalau hizkuntza ofizial onartu ziren, egun 22 dira, eta estatuek ere badituzte beren hizkuntza ofizialak, Espainiaren barnean euskararen edo katalanaren antzera. Guztira, 84 dira, aurreko 22ak barne. Baina hasierako hizkuntza bakarraren irizpideak hor nonbait dirau, eta Estatuak ez du hizkuntza gehiago

aitortu nahi. Indiak demokraziarekiko ikuspegi ekologiko bat barneratzen duen egunean, ohartuko da aniztasuna indarra dela, ez ahuldade edo zama, eta hizkuntza guztiak zenbatuko ditu.

Ordu arte, etengabe aldatu ditut kopuruak, eta komunitateen gainean lanean diharduten hizkuntzalariak badakite hizkuntza gehiago daudela. Estatuak irizpide bidegabe bat ezarri zuen: 10.000 hitzun baino gutxiago dituzten hizkuntzak ezin dira zerrendetan sartu. Hori ez da zientifikoa, hizkuntza batek ez ditu hamar mila hitzun behar, ehun edo hamar hitzunekin ere hizkuntza da.

Hor hasi zinen hizkuntzen bilketarekin?

Anomalia hori 1971n aurkitu nuen, 21 urte nituela: zentsuak 109 ama hizkuntza besterik ez zituen jasotzen; hamar urte lehenago, 1961eko erroldan 1.652 ziren. Neure buruari galdetu nion: nora joan dira gainerako hizkuntza guztiak? Nola desagertu daitezke 1.500 hizkuntza hamarkada bakar batean? Estatuak parametro administratibo zikoitz bat ezarri zuen: hizkuntza batek 10.000 hitzun baino gutxiago bazituen, ez zen erroldan sartzen, eta «bestelakoak» izeneko zakuan sartzen zen. Hori erabat antizientifikoa da. Berriro diot: hizkuntza batek ez ditu 10.000 hitzun behar hizkuntza izateko; hamar edo ehun hitzunekin ere hizkuntza bat da.

Hasieran bidaiatzen eta entzuten hasi nintzen. Nik ez dut askorik hitz egiten bidaiatzen dudanean, entzun egiten dut. Soinu mota guztiak entzutea eta haiei zentzua bilatzea gus-tatzen zait. Surekha emaztea 1972an ezagutu nuen, duela 54

urte. Hark komunitate noma-
da asko ezagutzen zituen eta
beren hizkuntzak entzun zi-
tuen, eta nik beste batzuk.
Ahalik gehien bidaiatzea era-
baki genuen, eta Vespa scooter
batekin hasi ginen herrialdean
zehar ibiltzen, ez turista gisa,
hizkuntza desberdinak egiten
zituen jendearen bila baizik.
Konturatu nintzen beren hiz-
kuntzak zituzten komunitate
asko zeudela, baina inor ez ze-
la haietaz arduratzen.

Unibertsitateko irakasle nin-
tzen, lanpostu erosoan neukan,
nire lehen liburuak sari nazio-
nal garrantzitsuak jaso zituen
eta etorkizun akademiko bi-
kaina nuela esaten zidaten.
Baina unibertsitateko lana uz-
tea erabaki nuen eta Tejgad
izeneko herrixka indigena ba-
tera joan nintzen bizitzera.

Tejgad izan zen abiapuntu, beraz. Lantaldea eratu ze- nuen?

Komunitate ezberdinetako
jendea elkartzen hasi nintzen,
nomada komunitateak ere bai
tartean. Bertara iritsi nintze-
nean, ez nien esan haien hiz-
kuntzetan interesatuta nen-
goela. Horren ordeaz, haien
bizibidean, eskolatzean, osasu-
nean, erritualetan eta mitoe-
tan laguntzen hasi nintzen,
eta ingelesa erabiltzeari utzi
nion. Haien hizkera ikasi
nuen, haien hizkuntzan baka-
rrik hitz egiten nuen, eta pro-
zesu horretan hamabi hizkun-
tza indigena ikasi nituen.

Hamabost bat gazte hasi zi-
ren nirekin lanean. Bi urteko
trebakuntza zen, baina nik ez
nien irakasten, esaten nien
beraiengandik ikasten nuela.
Nire ekarpena haien ideiak
ordenatzen laguntzea eta egi-
turatzea izan zen. Lan hori
600 herrixkatara zabaldu
zen. Ez ginen gobernuen la-

*«Hasieran
bidaiatzen eta
entzuten hasi
nintzen. Nik ez dut
askorik hitz egiten
bidaiatzen
dudanean, entzun
egiten dut. Soinu
mota guztiak
entzutea eta haiei
zentzua bilatzea
gustatzen zait»*

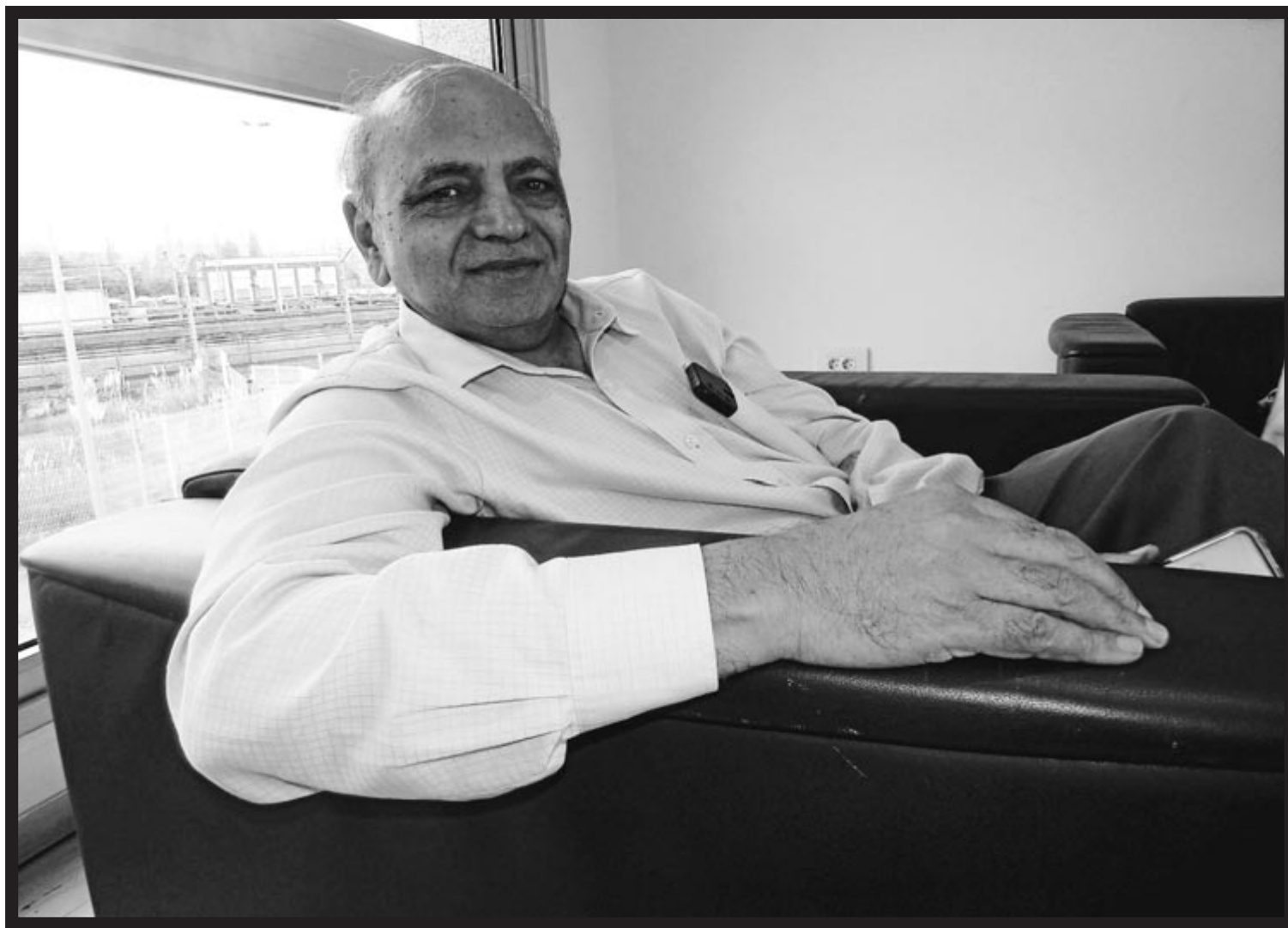
guntza eske joaten: lana he-
rriaren jabetza zen, herrita-
rren bizitza eta autonomia.
Jendeak zirrara sentitu zuen.
Kanpoko akademikoak etor-
tzen hasi zirenean, bertakoak
konturatu ziren beren kultu-
rak eta hizkuntzak bazutela
balio bat, lehen aitortzen ez
zietena. Aurretik lotsa senti-
tzen zuten beren hizkuntzaz;
nik konfiantza eta osasuna
berreskuratzen lagundu nien.
Ez nien harrokeriarik txerta-
tu, horrek hondamendira era-
man zaitzake, baina osasun-
tsu eta konfiantzaz sentitzen
ziren, kontzientzia hartu zu-
ten, baita besteekiko ere. El-
karrekiko errespetua landu
genuen.

Hortik Indiako ikerketa han- diraino, zein bide egin zen?

Handik hogeitaz urtera, Indiako
Gobernuak batzorde bat izen-
datu zuen nomada komunita-
teen justizia eta eskubideeta-
rako. Ia kriminaltzat hartzen
ziren Indian. Hura bultzada
handia izan zen. Lur eskubi-
deak lortu zituzten, eta haien
eskubideen alde borrokatu gi-
nen. Hizkuntza gerra batean
ezin da bakarrik borrokatu.
Hizkuntza borroka oro alian-
tza kontu bat da. Nik hizkun-
tza diodanean, beste guztia
esan nahi dut: lurra, eskubi-
deak, bizitza, bizibidea, familia
eta zoriontasuna. Hizkuntza
bat babestea komunitatearen
bizitza materiala babestea da.

Gainera, 25 urteko lanaren
ostean, herrialde osoko in-
kesta linguistiko sakona egi-
tea erabaki genuen, “*People’s
Linguistic Survey of India*”.
3.000 boluntariok baino
gehiagok hartu zuten parte.
Formatuak diseinatzeko, soi-
lik, urteak eman genituen,
hizkuntza familia bakoitzak
egitura ezberdina duelako.
Auto guztiei neurri bereko
gurpila jartzea bezalakoa da
formatu bakar bat inposa-
tzea: autoa ez da ibiliko.

**Mundu osoan gertatzen da
oraindik guraso askok beren
jatorrizko hizkuntza alde ba-
tera uztea haurrekin. Txikita-
tik entzun baitute beren gura-**

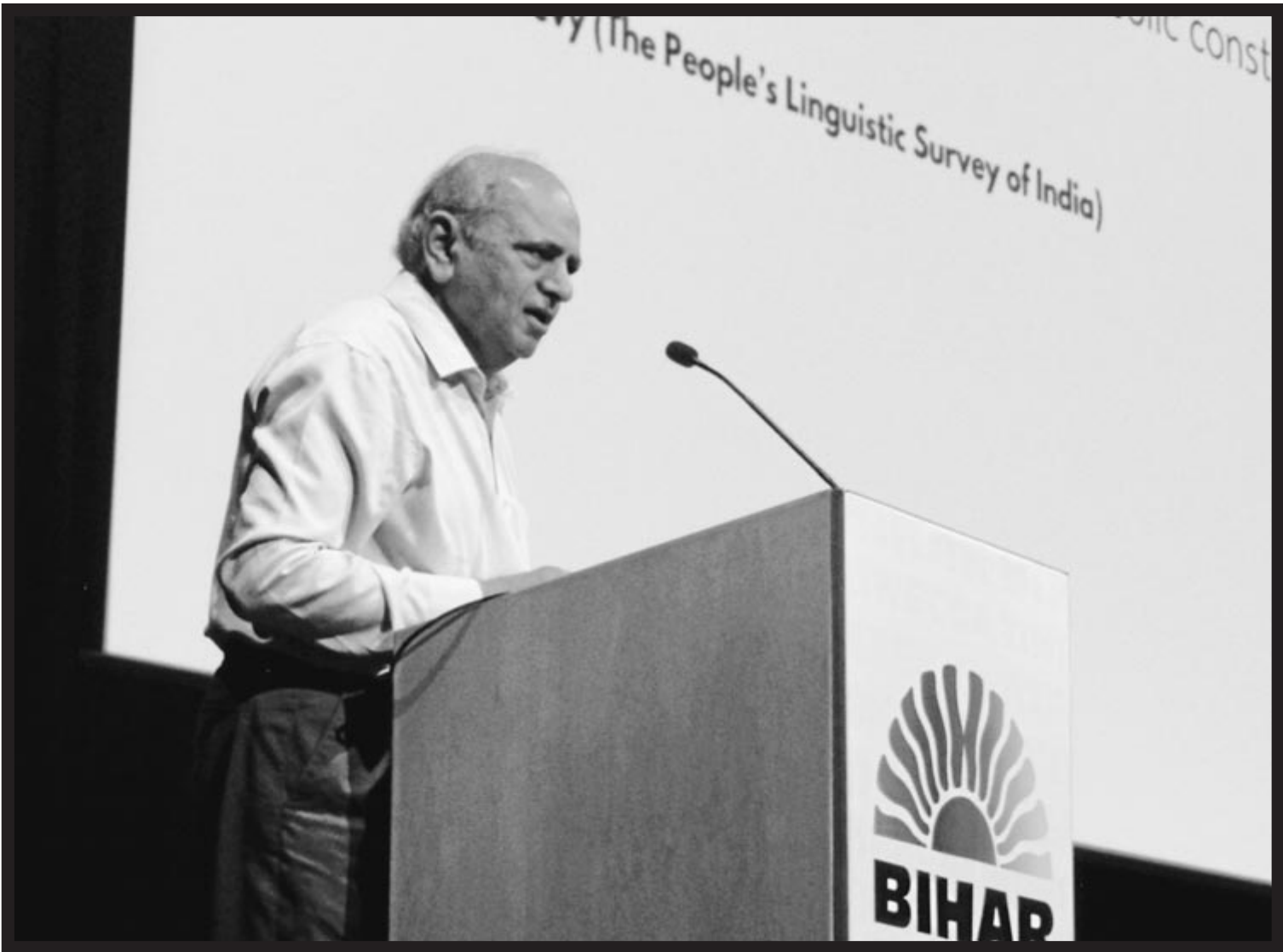
**soek, gehien maite dituzte-
nek, irakatsi dieten hizkuntza
horrek ez duela ezertarako
balio, hizkuntza nagusiak
behar dituztela. Baina histori-
koki hori ez da arazo bat izan,
eleaniztuna izatea oso ohikoa
izan da leku askotan.**

Guztiz ulergarria da gurasoek beren seme-alabek gizarte hie-
rarkian gora egitea nahi izatea. Eta gune goren horietan erabil-
tzen den hizkuntza ematea se-
me-alabei. Baina gakoa zera da:
komunitate batek bere hizkun-
tza garrantzitsua dela ulertzen
badu, haurrari beste hizkuntza
bat ikasten utziko dio, baina,
aldi berean, bere jatorrizkoa
ikas dezan tematuko da.

Munduaren erdiak baino
gehiagok kolonizazioa jasan
du, eta, hala ere, hizkuntza bizi
gehlenak mundu postkolonia-
lean daude. Zerk ahalbidetu
zuen jendeak bere hizkuntzak
osorik mantentzea ingelesa
edo frantsesa ikasten zuen bi-
tartean? Autoestimua indartsu
batek. Jendeak esaten zuen:
ikasi ingelesa merkatutarako,
baina aberastu zure jatorrizko
hizkuntza iraganari lotuta ego-
teko. Gora egin hierarkian, bai-
na iraganetik aldendu gabe. Hori
da konbinazio zoriontsua. Ez du
zentzurik hizkuntza han-
diak blokeatzeak, bestela ko-
munitatea pobre geratuko li-
tzatekeelako merkatuan. Merkatuko
hizkuntzak jakin behar ditugu,
bai, baina gure hizkuntza galdu gabe.

Beraz, printzipio hori onartu
behar dugu: bizitza zoriontsu
bat eleaniztuna zarenean baka-
rrik da posible; pertsona eleba-
karren bizitza ezin da inoiz era-
bat zoriontsua izan.

**Hizkuntzen galerarako moti-
boen artean, arrazoi politiko
eta soziolinguistikoez gain,
teknologiaz eta gizakiak hitz**

*«Zerk ahalbidetu
zuen jendeak bere
hizkuntzak osorik
mantentzea,
ingelesa edo
frantsesa ikasten
zuen bitartean?
Autoestimua indartsu
batek. Jendeak
esaten zuen: ikasi
ingelesa
merkatutarako, baina
aberastu zure
jatorrizko hizkuntza
iraganari lotuta
egoteko»*

**egiten duen hitz kopuruaren
murrizketaz ere hitz egin du-
zu zure hitzaldian.**

Maila biologikoan, gure garuna-
ren bilakaera gure kontrolatik
kanpo dago. Pertsona bakoitzak
egunean hitz egiten duen hitz
kopurua nabarmen murriztu da
azken urteotan. Badira ikerketa
oso argiak horren inguruan.

Adibidez, 2005ean egindako
esperimentu batek erakutsi
zuen gizakiek, batez beste,
16.000 hitz inguru hitz egiten
zituztela egunean. Baina
2019rako, batezbesteko hori
12.000 hitzera jaitsi zen. Horrek
esan nahi du gure hitz egiteko
gaitasunaren %25 galdu dugula
epe oso laburrean.

Zergatik? Gure komunikazioa
seinale bisualetara, pantailletara
eta memoria artifizialetara al-
datzen ari delako. Hau oso ara-
zo serioa da. Gizakiak gutxiago

hitz egiten du, gutxiago komu-
nikatzen da aurrez aurre, eta
horrek gure gizarte ehunari kal-
te egiten dio.

**Horren aurrean, zure hitzal-
dietan kontzeptu eta propo-
samen berriak dakartzazu,
gaur egungo krisi politiko eta
ekologikoari aurre egiteko.**

Estatu nazioaren ereduak hon-
doa jo du. Bigarren Mundu Ge-
rraren ostean, demokraziaren
ideia geldirik egon da. Glas-
nost eta Perestroika garaietan
pentsatu genuen bizitza berri
bat iritsiko zitzaioala demokra-
ziari, baina herrialde sozialista
izandakoak merkatu kapitalis-
ta eta korporazioen gutizien
kontsumitzaile bihurtu ziren.
Demokraziak eboluzionatu
egin behar du.

Gaur egun nazio hitzak «lu-
rra» edo jabetza esan nahi du,

baina, jatorriz, latinez, «herria»
esan nahi zuen. Herria, *demos*-
a, itzuli behar dugu erdigunera,
eta harago joan: *demos*-aren or-
dez, *kosmos*-a jarri erdigunean.
Kosmokrrazia. Horrek hiru zuta-
be ditu: lehena, demokrazia liki-
doa, sarriago eginez erreferen-
dumak; bigarrena, demokrazia
ekologikoa, non Lurra bera den
sokratua. Ni Lurraren jabe nai-
zela pentsatu ordez, ni naiz Lu-
rraren zati. Ez dugu eskubiderik
Lurra estatu naziotan zatitzeko,
urtebetetze tarta bat balitz be-
zala, moztu, zerbitzatu eta ingu-
ruan dantzatzeko.

Jarrera ekologiko hori demo-
kraziaren muinean jartzen du-
gunean bakarrik salbatu ahal
izango dugu gure espeziea
desagertzetik. Dibertsitate lin-
guistikoa eta espezieen dibe-
rsitate txanpon beraren bi al-
deak dira.

David ZORRAQUINO | EUROPA PRESS

IKUSMIRA

ALLENDE: «GOBERNU TOTALITARIOAK IDEALIZATZEKO JOERA DAGO, BELDURGARRIA IRUDITZEN ZAIT»

Isabel Allende idazle txiletarrak Planeta saria jaso berri du, bere azken nobelarengatik, "La hora antes del alba". Allenderen lehen eleberria izan zen "La casa de los espíritus"-en amaiera abiapuntutzat hartzen du Clara Del Valleren eta Esteban Truebaren bilobaren istorioa kontatzeko. Nobela hura Albaren atxilotarekin, torturarekin, bortxaketarekin eta kaleratzearekin bukatzen da. Lan berri honetan, Albarekin zer gertatu zen jakingo dugu. Allendek ondo daki zer den diktadura bat. Horregatik, «diktadoreak idealizatzeko egungo joeraz» ohartarazi du. «Donald Trump bezalako pertsonaiekin gobernu totalitarioak idealizatzeko joera ikusten dut, beldurgarria iruditzen zait benetan. Txiletik atera behar izan nuenean, Latinoamerika osoan zehar zeuden diktadurak, egoera izugarria zen. Erne ez bagaude, iraganeko akatsak errepikatu daitezke, demokrazia asko mehatxupean baitaude muturreko autoritarismoaren eta faxismoaren ondorioz», adierazi du. Ameriketako Estatu Batuetan bizi da Allende aspaldi. «Pinochetekin atxilotua eta desagerrarazia izateko arriskuan nintzen. Ume txikiak nituen orduan. Orain, adinekoa naiz jada. Deportatu egin nazakete, baina egun ez dut haur txikirik nire kargupean eta askoz baliabide gehiago ditut. Ez dut 30 urte nitueneko beldur fisiko hori sentitzen, baina bai erraieratik datorren beldur politiko bat». Ainara LERTXUNDI

Ula IRURETAGOIENA BUSTURIA - @ulissima5
Arkitektoa

Kalamua

Kalamua: cannabis, marihuana, maritxua, porrotxua, kanutoa, psikoaktiboak, THC, Bob Marley, droga, ilegala, debekatua.

Segida horretakoren batek edo batzuek egiten dute klik gure buruan kalamua entzuterakoan. Ezkutua go gelditu da, baina, kalamua landare miragarria dela. Kalamu landarearen atal desberdinek askotariko erabilerak eskaintzen dituzte. Hala, propietate ezin hobeak ditu kosmetikarako, proteina oso bat da elikadurarako eta medizina gisa onura asko eragiten ditu giza gorputzean. Kannabinoiderik gabeko kalamua (kalamu industrialia deritzona) arropako ehun gisa erabil daiteke, eta papera egiteko ere bai. Gure artean ezezagunagoa bada ere, eraikuntzako material gisa ere izugarria da kalamua; isolamendu ezin hobe emateaz gain, hezetasun erregulatzailer funtzioa egiten du, ez da zomorroen gustukoa eta suteen aurrean erresistentzia handia du. Esandakoa gutxi ez bada, kalamu landarearen sustraiek lurra ongarritzen dute eta airean dagoen CO2 eta bestelako partikulak garbitzen dituzte! Kalamua landatu dutenek diote landare “*todoterrero*” bat dela, kondizio zailtara egokitzten dakiena, ur eskari gutxikoa, zaintza askorik eskatzen ez duena eta maiatzetik urrira bitarteko denboran altuera handia hartzen duena.

Kalamua ilegalizatu zuten XX. mendearen hasieran. Baina droga estigma-aren aroa baino lehen, kalamuaren erabilera oso zabalduta zegoen, eta hainbat kulturak baliatu izan dute. Besteak beste, arabiarrek, zeltek, erromatarrek, germaniarrek eta greziarrek asko preziatzen zuten. Horrek erakusten duena da historia gehiago duela legal izanik ilegal izanik baino. Industrializazioak erabaki zuen kalamua arriskutsua zela

Ilustrazioa: ULA IRURETAGOIENA

eta osasun publikoaren izenean landa eremuetatik atera zen. Kalamuaren defendatzaileek diote industrializazioak petrolioaren alde egin nahi zuela eta kalamuaren aukera (bioerregai bat delako, gaur egun demostratu denez) desagerraraztea estrategikoa izan zela. Kalamua arriskutsua zen petrolioaren industriadarako, eta zalantzarria egiten du hura debekatu izana, gizakiarentzat arriskutsua zela argudiatuta. Susmagarria da, gutxienez.

Euskal Herrian itsas ontzigintzan ongi ezagutzen zuten kalamuak uraren aurrean duen portaera ona eta zuntz gisa duen erresistentzia mekanikoa. Haize oihalen sokarik hoberenak kalamuzkoak dira. Eraikuntzan erabili izanaren erregistrorik ez dago, baina zaila egiten da pentsatzea ez zutela landatuko kalamurik baserriaren inguruan, isolamendurako erabiltzeko, tokiko baliabide naturalekin eraikitzeke ohiturari jarraikiz.

Gaur egun Frantziak kalamu industrialaren aldeko lurralde apustu estrategikoa egin du eta eraikuntzarako erabilgarri egiteko inbertsioak egin ditu. Kalamuaren zuntza lortzeko zurtoinetik banatzeko lanak egin behar dira (dekortikadura makinaren bidez). Kantitate industrietan ekoizteko makineriak neurri handia du tamainan eta prezioan, eta inbestitzea eskatzen du. Estatu espainiarrean ez da kalamu industrialik ekoizten eta Frantziatik ekarri behar da materiala, han balioztatzen baitute bioeraikuntzako material bezala. Harrigarria da (edo ez) gobernuek supermaterial horri, kalamuari, ateak ixtea, helarazten diren ekologia krisialdi mezuak ikusita. Ez da ulergarria egiten. •

{ asteari zeharka begira } **Lur ALBIZU ETXETXIPIA**

Hil ala (hobe) bizi

Aurreko zutabea idatzi nuenetik mendeak pasatu direla iruditzen zait. Ez da gutxia- gorako ere: espainiar Estatuan hamaika leherketa eta lurrikara sozial eta politiko gertatu dira azken aste hauetan; fran- tziar Estatua, berriz, suak hartuta dago hau idazten ari naizen bitartean. European ere asko di- ra protesta sozialak bizitzen ari diren herrialdeak. Hain azkar gertatzen da dena, ezen batzuetan uler- tzea ere zaila suertatzen den.

Horien guztien oihartzunek beren isla propioa dute Euskal Herrian.

Hemen ere etxebizitzaren gaia indarrez sartu zen hedabideen eta titularren lehen lerroetan. Madrilen gertatutako etxegabetze batek eragin zuen mugimen- dua, baina aurretik ere bazen, esanen nuke, jende as- koren eta askoren eguneroko hizpide. Nork ez du on- dokoarekin etxebizitzari lotutako arazoez hitz egin azken hilabete eta urteetan? Nori ez zaio egokitu, zu- zenean edo zeharka, bizi nahi duen etxearen inguru- ko buruhausterik? Inork gutxi egin diezaioke hala- ko arazo sozial bati entzun- gor: pobrezia eragin deza- keen faktoreen artean podiumean gora egiten joan da etxebizitzaren gaia. Izan ere, prezioen goraka- darekin batera, etxebizitza duin bat lortzeko ordaindu beharreko prezioak muga guztiak hautsi ditu. Dagoe- neko, soldata ez da aski, gehiegitan, modu duinean bizi ahal izateko. Oinarriz- ko beharrak bermatu ahal izateko, kontaezinak dira jende gehiegik (beti gehiegi den arren) egin behar dituen ahaleginak. Beste modu batera esanda, pobrezia eta gizarte arrakala beti dira handiak, beti dira gaitzesgarriak, beti dira gehiegiz- koak, baina, gainera, orain gora egiten ari dira pobre- zia tasa eta gizarte desparekotasunak. Konpondu beharreko kontua da, bizitza duinaren gutxienekoa: lo egiteko sabai bat behar dugu (etxebizitza eskubidea izatea, ez espekulaziorako tresna), gaixotzen ez gai- tuen lana behar dugu (soldata eta baldintza duinak di- tuena), itoko ez gaituen egunerokoa behar dugu. Ho-

rretarako eta askoz gehiagorako da ezinbestekoa aza- roaren 11n kaleak hartuko dituen greba orokorra.

Eta lurrikara batek beste bat dakarrenez, hauteskun- de orokorrak izanen dira azaroaren 29an. Badugu zer esan eta zer egin. Izan ere, ultraeskuina askoz gehiago bada ere, desberdintasuna markatzen du espainiar Es- tatuko Gobernuaren ministerioak haren esku egotea edo ez. Jende asko eta askoren egunerokoa mugatu, baldintzatu eta okertu dezake; gehiegitan gure pribi- legioetatik egiten diogu uko partida hori jokatzeari, eta ez zaigu hainbeste kostatzen. Ez da beldurra –soi- lik– mugitzen nauena: uste dut biziraupenera jolastu baino, hobe dugula herri eta jendarte bezala eskubi- deetan eta askatasunean aurrerapausoak ematea. Etorkizuna ez dut defentsa posizioetan bakarrik ikusi nahi, horregatik da ezinbestekoa eraikitzea, defenda- tu ahal izateko. Defendatzea, eraiki ahal izateko.

Guztiok egin dezakegu zerbait, beti egin daiteke zer- bait. Eraiki dezagun harresia, egin diezaiegun muns- troei aurre, eta bete ditzagun gure agendak mundua

Bizitza duinaren gutxienekoa: lo egiteko sabai bat behar dugu (etxebizitza eskubidea izatea, ez espekulaziorako tresna), gaixotzen ez gaituen lana behar dugu (soldata eta baldintza duinak dituen), itoko ez gaituen egunerokoa

pixka bat hobe egiteko planekin. Noizbait norbaitek eskertuko digu ahalegina egin izana.

Politika publikoak eta kale mobilizazioak, protestak eta neurriak. Guztia beharko dugu politikan oinarriz- koa den zerbait mugiarazteko: indar harremanak al- datzea, baita partidaren norabidea ere. Batzuentzat hil ala biziko kontua da.

(Zorionak eta urte askotarako, GAUR8! Larunbateta- ko gosariak hobeak dira zuekin, eta herri hau ederra- goa. Mila esker euskarazko asteroko opari eder hau sortzeagatik). •

GALDAKAO ZAHARREKO BASERRIAK

XVI. mendetik 1936ra, bizilagunen eta etxeen arrastoa dokumentatu du lan batek

Xabier Valencia historialariak “Galdakaoko etxeak, jabeak, bizilagunak... XVI. mendetik 1936 urtera” ikerketa liburuaren bigarren atala bukatu berri du, dokumentazio lan handi bat, etxe, leku eta abizenen historia urrunean sakontzen duena. Horrekin batera, historiaren parte ere badiren eztabaida eta istorio bitxi sorta bat ekarri du gogora.

Lanak Galdakao historikoa hartu du erreferentziazat, hau da, Usansolo barnean hartzen duen errealitate geografiko-administratiboa, eta atzera egin du denboran, galtzada eta bide zaharren garaiekin topo egin arte. Gauzak asko aldatu direlako denboran, zer esanik ez Galdakaoko paisaiari dagokionez. Soroz beteriko udalerrri hartako baserri, errota, dorretxe eta burdinola gehienak desagertu dira, eta haiekin leku izen zaharrak; horiek ere berreskuratu nahi izan ditu egileak, izaeraren eta ondarearen parte gisa ulertzen baititu. «Toponimia hori gordetzen ez badugu, nekez jakingo dugu gauza askoren zergatia, eta nekez jakingo dugu bihar etzi zelan izan zen gure herria», dio. Helburu bat, beraz, ezagutza hori zabaltzea da, gaur egun jarri diren izen asko jatorrizko leku izenekin bat ez baitatoz.

Auzoz auzo joan da iraganaren argazkia osatzen Xabier Valenciak. Dioenez, «askotan ahaztuta dauden edo beste barrik galdu diren eraikuntza elementuen gaineko memoria berriro eraiki» nahi izan du lanarekin. «Pena handia ematen dit zelan galdu diren herriko izenak, arrazoi batengatik: gu ginena gara», dio. Galera biak eskutik helduta joan dira, eraikuntza zaharrak eta toponimia. Ekidinezinak dira aldake-

 HISTORIA / Nerea GOTI

Galdakao zaharrean egon ziren baserriei, dorretxeei eta burdinolei buruzko informazioa bildu du Xabier Valencia historialariak, eta haiei lotutako leku izen zaharrak berreskuratu. Gangurenen magaletako herriko jabeen eta maizterren aztarnetaraino joan eta genealogian sakontzen duen lanaren bigarren atala da osatu berri duena.

tak, baina egilearen iritziz, horien memoria gordetzea dago.

SOROAK ZIREN BAINA IZENA ZUTEN

Galdakaoko hirigunean bertan, Plaza Gorrian, egin du GAUR8k hitzordua historialari galdakoztararekin. Herriko iraganaz ari garela, ingurura begiratu eta «hau dena soroak ziren» bota du, elkarrizketan, eta zehaztu du ez dela bakarrik paisaia aldatu, izenek ere beste erreferentzia batzuk hartu dituztela.

«Hemen soroak zeuden eta izen bat zuten, hor hiru etxe egon ziren, bakoitza izen batekin: Errekakoetxe, Pozokoetxe eta Bidekosolo –erreka bat pasatzen zen ingurutik–, eta Torrezabal Kultur Etxea izenez ezagutzen dugunak Ibaizabal ibaiaren ondoan dagoen beste leku batetik hartu du izena. Holako gauzak gustuko ditut eta hori nahi nuke jorratu», erantsi du. Azken lan hau izenburu bereko azterlanaren bigarren atala da. Lehenengoa Galdakaoko Udalaren webgunean dago eskuragarri, eta bigarren hau, oraingoz, modu digitalean baino ez dago. Laster paperean eta Udalaren webgunean eskuragarri egotea espero du.

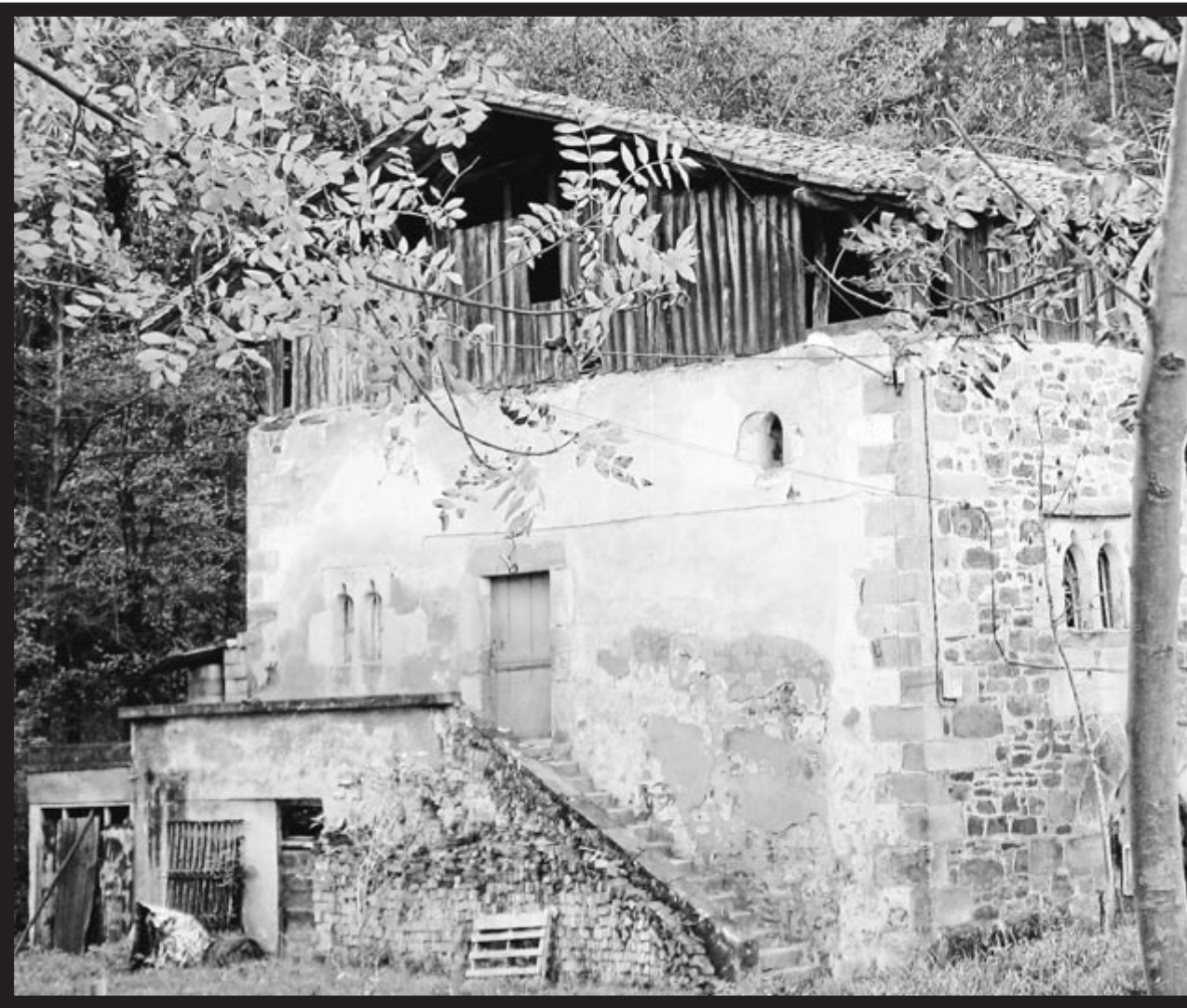
Xabier Valenciari galdetu dio gu zer informazio mota jaso duen eta zein iturri erabili dituen lana ontzeko. Dioenez, «gehienbat toponimia, genealogia eta, batez ere, baserrien

historia» jaso ditu lanean. Auzorik auzo, baserrien eta jabeen historiaren kontakizun horretan, zentralak izandako auziek denboran zeharreko hari bat osatzen dute, non abizen oso ezagun batzuk agertzen diren, bidenabar.

Lekue dorretxea,
Usansolon.
Ander ROS CUBAS

Liburura hurbiltzeko beste arrazoi bat eman du egileak: baserri, errota eta bestelako eraikinen inguruko izenez gain, haien ezaugarriak eta irudiak aurkituko ditu irakurleak.

Helburua ez zen bakarrik baserri zaharretara joatea, baizik eta izan zituzten jabeen ildoari jarraitzea, baserrien historia eta toponimia biltzea: «Baserrien izenak, soroenak, basoenak... eta, kasu askotan, maizterren izenak ere aurkitu ditut, kasu batzuetan belaunaldiz belaunaldi pasatu diren maizterren familiak».

Hainbat artxibotan murgildu da informazio horren bila, bate-tik, Protokoloen Artxiboa, nota-rioen artxibo historikoa dena, kontsultatu du. Zehaztapen bat ere egin du horren inguruan: «Protokolo asko galdu ziren ge-rren ondorioz, bai karlistaldie-tan bai tropa frantsesak sartu zirenean, 1808ko gerran, baina beste bide batzuetatik ere aurki-tu dut irtenbidea». Izan ere, Elizbarrutiaren artxiboa izan da beste informazio iturrietako bat, eta lagunen bidez ere aurki-tu du informazioa hainbatetan, lagunen artxiboetan topatu baititu argazki asko, batez ere Usansolo partean dauden base-riena. Kontatu duenez, jendea-ren artean galdetzea izan da

Lan honetara hurbiltzen denak baserrien historia eta toponimia aurkituko ditu auzorik auzo: zein izen zuten baserriek, soroek, basoek... eta, batzuetan, maizterren izenak ere bai»

«Ginena gara, eta gordetzen ez badugu nondik datorren toponimia hori, nekez jakingo dugu zergatia, bihar-etzi nekez jakingo dugu zelan izan zen gure herria», dio Valenciak

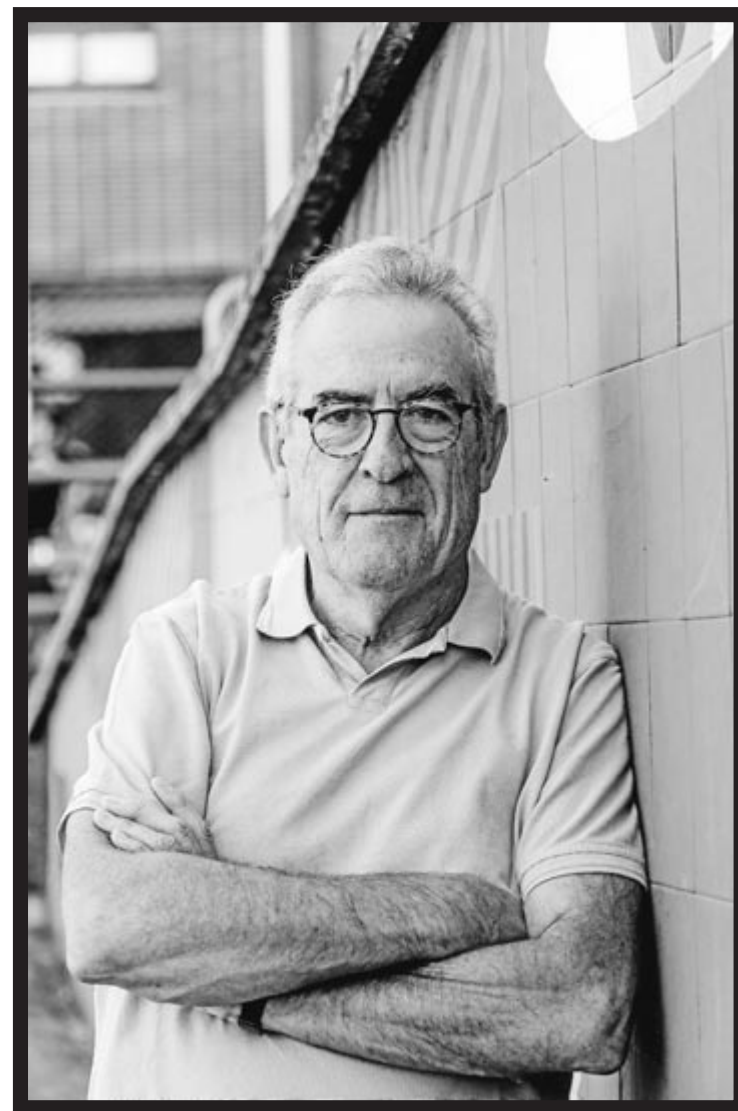
beste bide bat, «eta gehienetan ganoraz erantzun dute».

Ikerketa lan mardul horri ekitearen ideia duela urte batzuk sortu zen. «Antzinako Genealogia Elkartek antola-tutako hitzaldi batera joan nintzen; Zamudion izan zen. Bertan, tipo batek kontatu zuen baleen ehizan Ternuara joaten zen jendearen testa-mentuen inguruan idatzi zue-la, eta txundituta geratu nin-tzen. Pentsatu nuen horrelako gauza bat egin behar zela Gal-dakaon, baina hemengo jen-dea ez zen baleetara joaten, nahiz eta galdakoztar bat Elka-norekin joan zen, bizargin».

ESKRIBAU FUSKALDUNAK

Udal argazki artxiboa ere kon-tsultatu zuen. Kontua da duela urteak argazkilari bat bidali zu-tela baserrien argazkiak egitera katalogo bat osatzeko asmoare-kin, eta hainbat irudi jaso zitue-la; baina izenik gabe gorde zi-ren irudiok. Baserri horien izenak ezagutu eta izen horiek jatorria non duten topatzeak xarma berezia du. Izendapene-tan toponimoak daude eta jabe-tzarekin lotutakoak ere. «Dene-tarik dago, Etxebarria, adibidez, gurasoek ematen ziotenean se-me-alaba bati lursail bat etxea egiteko, normalean soroaren izena jartzen zen, baina askotan etxe berria zenez, Etxebarria, edo 'La nueva'».

Xabier Valencia
historialariak «Galdakaoko
etxeak, jabeak,
bizilagunak... XVI. mendetik
1936 urtera» lanaren
bigarren atala kaleratu du.
Andoni CANELLADA | FOKU

Iraganera egindako bidaia ho-rretan pentsa daiteke informa-zio asko galdu dela, eta horrela da, bai, baina antzinako jendeak informazio asko utzi zuen era berean. «Gauza interesgarri bat da. Orain notarioak direnak lehen eskribauak deitutakoak ziren, eta askotan esaten da es-kribauak erdaldunak zirela, bai-na ez zen horrela. Baserritarrak joaten baziren zerbait egitera, dena idatzita uzten zuten; seme edo alabaren ezkontzarako emaitzak eta abar. Denerako egiten zen eskritura, gu baino zuhurragoak ziren», zehaztu du.

Egon daitezkeen akatsek as-kotariko arrazoiak izan ditzake-te. «Agian, eskribaua apur bat gorra zen edo ez zuen ondo ulertzen, edo eskribauak ez zuen bizkaiera ezagutzen... Ho-rregatik izen batzuk alda daitez-

ke eskribauaren arabera», azal-du du Valenciak. Batzuetan ize-nak beste era batera jasota gera-tu dira. Adibide bat jarri du historialariak: «Ni *Poblado de la Firestone* auzokoa naiz. Gaur, Olabarrieta deitzen diogu, bai-na leku hori ez da zehazki Ola-barrieta, jatorrizko izena Iñigo-baso da, horrela agertzen da jasota Udalean egin zen obra es-kaera batean. Han, elizaren atzean iturri bat dago, Iñigoba-soko iturria da; orain Olabarrie-ta deitzen diote, baina Olaba-rrieta zer zen? *Poblado de la Firestone*-ko lehenengo etxeeta-tik Ibaizabal ibaira arte dagoen auzoa da, eta Iñigobaso, etxe horietatik Gangurenerantz zihoan basoa, Artxubi eta Txis-tulanada inguratzen zuena».

Artxubi hori da lehen eskritu-retan aipatutako aldaeren adibi-de bat: «Nik izkribu batean

ikusten nuen ‘Antxubi’, beste batean ‘Artxubi’, beste batean ‘Aitxurubi’, eta horrelako aldaerak. Filologoek esaten dute izen guztiak aipatu behar dituzula jarraian, baina hori honen moduko lan batean jartzea gaitza da». Derioko Elizbarrutiko artxiboa izan da informazio iturri nagusietako bat, bertan jasota baitaude eliza eta parrokia guztien inguruko datuak.

Adibide pare bat jatorrizko toponimiaren galeraz. Joan den mendeko 60ko hamarkadara arte, gutxi gorabehera, *Poblado de la Firestone*-ko elizaren izena ‘Nuestra Señora de la Realeza María de Iñigobaso’ zen, gero bat-batean ‘Iñigobaso’ desagertuko da. Beste adibide bat: gaur egun, Aperribaiako igogailua esaten da, baina Artxubikoa izan beharko luke, antzinako toponimiari jarraituz. Berdin Iturrondo plazarekin, Ostatusolo baita toponimo zaharragoa.

Ikerlan honek Galdakao zaharreko argazki batzuk ekarri ditu. Horietako batek herriko ekono-

mia erakusten du. Ondorioetan, Valenciak aipatzen du galdakoztar gehienen egoera ekonomikoa «biziraupen hutsari lotua» zela. Ortuak emandako produktuak eta soroetan ereindako laboreak ziren zutabe nagusia. Animaliak –behiak, ardiak, txerriak– ere baziren, kopuru txikiago batean. Baina zaldiak, mandoak eta astoak izaten ziren baserrietan zeuden abereak.

Haren esanetan, aziendentzat beharrezkoa zuten belartza: «Errebelarretatik ateratako orbelak erabiltzen zuten bai bazka moduan bai kortako zoruan az-

Galdakaoko baserrien tipologia ere bildu du lanak, eta ondorioztatu du gehienetan beheko solairuan zegoela korta, gutxitan bizilekua, azken hori goiko solairuan egoten baitzen

Ogia egiteko labea da errepikatzen zen beste ezaugarrietako bat, eta «ataurrean edo alboan kokaturik» egoten zen; era berean, hor laborantzako tresnak ere gordetzen zituzten

Irudian, Olaeta edo Azpuru baserria.
Inocencio OJANGUREN

pigarri legez». Oso erabilia zen beste bitarteko bat ere aipatzen du egileak: basoetako egurra. «Montazgo» izendatzen zuten hori, eta «egur kargak» ere agertzen dira aipatuta sarritan. Usadio zahar horiek toponimian utzi duten aztarnaren adibide bat dira, Valenciak azpimarratu duenez. Hostoak eta adar txikiak kargak ateratzeko erabiltzen ziren arloak izendatzeko, adibidez, “beresi” hitza erabiltzen zuten, eta hortik datoz “beresi goikoa”, “bekoa”, “nagusi”...

KORTA BEHEAN, GEHIENETAN

Baserrien tipologia ere erreparatu dio historialariak. Laburbilduz, esan daiteke antzeko forma dutela gehienek: «Beheko solairuan korta, oso gutxitan bizilekua; goian bizilekua, eta goragoko solairuan, bizpahiru isuri zituen teilatuaren azpian, ganbara», normalean lastoa eta uzta gordetzeko erabiltzen zena.

Baserri gehienetan ogia egiteko labea zegoen, «ataurrean edo alboan kokaturik, aterpe baten barruan, eta, hor, laborantzako tresnak ere gordetzen zituzten. Zehaztapen bat ere gin du historialariak: «Ezin da esan kasu guztietan gaur arte iraun duten baserri horiek jatorrizkoak, edo hasierakoak direla». Kontuan hartzekoa da, dioenez, ohikoak zirela suteak eta askotan jabeek eraikina berriro altxatzeko beharra izaten zutela, kaltetutako zatia edo etxea oso-osorik».

Antzinako argazki horretan dorretxeak eta jauregiak ere badaude. 1600. urterako, defentsarako eraikinak baino «handikeria, boterea eta inguruaren kontrola» adierazten zuten sinboloak zirela azaldu du. Gehienak errege bidearen alboan egon ziren kokatuak. Horien artean daude «Zabala dorrea, Torrezabal, Zuhatzu, Urreta, Ape-

ribai, Usansolo, Unkina, Urgoiti Goikoa eta Olabarrikoa». Beste batzuk zubien ondoan zeuden, Urgoitia eta Urgoiti Goikoa kasu, Puentelatorreko albo banatan biak. Zehaztu duenez, eraikin boteretsu horietako batzuek burdinola zuten inguruan, bai eta, sarri, errota ere.

Galdakaoko antzinako paisaia erabat aldatu zen joan den mendean. «Burdina lortzeko modu berriek baztertu egin zituzten burdinolak eta horrek kate luzea ekarri zuen: metodo berriekin egurra ez zen ezinbestekoa ikatza lortzeko, eta ondorioz, ‘montazgo’-en zerga diru iturri moduan agortzen joan zen», idatzi du egileak ondorioen atalean.

Fabrika berriek eta langile berrien beharrak kalte egin zieten baserriei zenbait hamarkadatan, baina aldaketa bizkortu zuena 1936ko gerra izan zela azpimarratu du, «etorkinen kopuru handiak heltzen hasi zirenean». Bere esanetan, XIX. mendearen bukaeraz geroztik baserrietako arloetan eraikitako etxetxoak eraisten hasi ziren XX. mendearen erditik aurrera, «etxe handiagoak, eta hainbat etxebizitzatakoak egiteko, udalerrira modu masiboan zetozenek bizitokia eduki zezaten».

Hizkuntzarekin lotutako zenbait detaile ere agertzen da ikerlanean. Notarioen eskrituretan gaztelania hizkuntza nagusia bazen ere, egilearen hitzetan, agiri horiek irakurrita, «garbi ikusten da eskribauek edo baimendutako notarioek, testua osatzeko, itzuli egiten zutela gaztelaniara interesatuek euskaraz esaten ziotena».

Genealogiarekin lotutako arazo bat ere aipatu du historialari galdakoztarrek. Dioenez, 1800. urtera arteko eliz agirietan zaila da ildo genealogiko osoa segitztea, nahiko ohikoa baitzen abi-

zena lokatibo batek ordezkatzeari, «hau da, non bizi zen edo non zen jaioa adierazten zen izenaren ostean 'koa' gehituta, eta ez abizena; agiri zibilak 1871. urtean sortu zituzten.

Arreta eman dion informazioaren gainean galdetuta, ezkontza hitzarmenak aipatu ditu: «Antzina dena jasotzen zuten idatziz. Semea edo alaba ezkontzen bazen, jasota gertatzen zen bakoitzak etxeari zer ondasun ematen zion. Ezkontzean baserrira joaten zen ezkonberriari jabegoaren partaidetza ematen ez bazioten, eramandako ondasunak hipotekatzen zituen; andreen kasuan, senarra edozein arazogatik zorretan sartzen bazen, andreak hipoteka gauzatu ahal zuen... Eta nork ematen zuen dirua? Kasu askotan erakunde erlijiosoek: mojek edo eliza baten kapilautzak. Kontua da emazteak esan ahal zuela 'nik gauza hauek ekarri nituen familia ekonomiara'. Erreklamatu eta arrazoi horri, askotan, garrantzi handiko beste bat gehitzen zion: 'logelako eskubideagatik', batzuetan baserriarekin gertatzen zen. Hori Bengoetxeri ikusi dut, jada existitzen ez den etxe batekin».

Tabernek ere aparteko aipamen bat merezi dute Valencian azterketan. Oso taberna gutxi ziren pribatuak; udalenak ziren gehienak. «Normalean enkantean hartzen ziren eta gehienetan hartzen zuenak beste bati berralokatzen zion», dio historialariak, eta zabaldutako beste uste bat zuzendu nahi du: «Baserria uzten zitzaien seme nagusiari, edo alabari edo hirugarren edo laugarren seme bati. Hori Bizkaiko Foru Berria dago eta zergatik da? Galdakoa elizatea zelako, eta ez hiribildua».

Historian zeharreko ibilbidea izan den ikerlan honetan,

gerra karlistek izan zuten eraginak ere merezi du aparteko aipamena. Galdakoa herri kontserbadorea izan da, tradizioak gordetzearen aldekoa, historialariaren hitzetan, eta, gerra karlista guztiek bere aztarna utzi bazuten ere, lehenengoak eta hirugarrenak, batez ere, herrian itzelezko eragina izan zutela dio. «Legitimistak sartu ziren Galdakaon, hutsik topatu zuten. Bilbo ez bezala, Galdakoa Zumalakarregiren aldekoa zen», kontatu du.

Beste xehetasun bat aurkitu dugu ondorioen artean. Valenciak idatzi du herritar askorentzat ezezaguna izan arren, meatzeak garrantzitsuak izan zirela Galdakaon, «eta ez gutxi», baina «ez zuten langile askorik ekarri herriara, inguruko enpresa berriekin konparatuta. XIX. mendearen amaiera kokatzen da meatzeen jardura

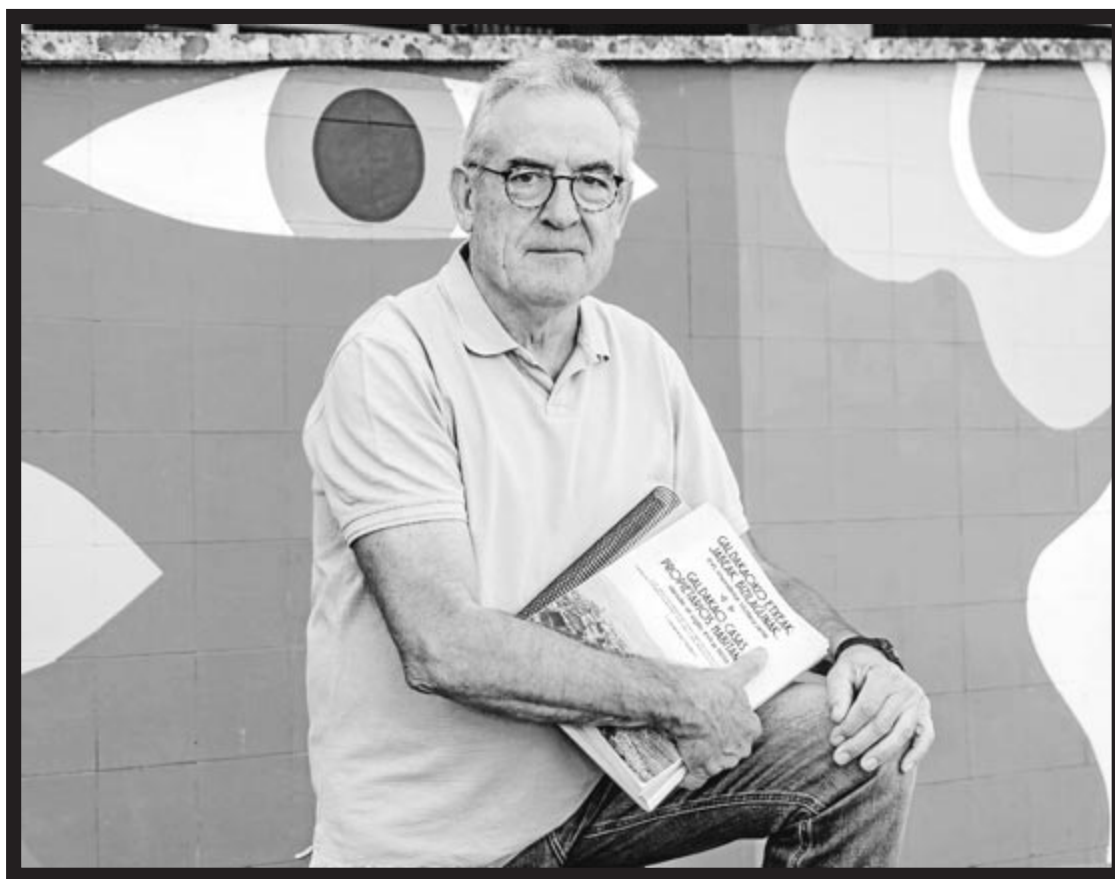
Valenciak ondu duen ikerlanak herriko iraganaren bestelako argazki batzuk utzi ditu; adibidez, baserri munduan zegoen egoera ekonomikoaren ingurukoa

Gerra karlistek herrian utzitako aztarna ere ageri da lanean, meatzeek zuten garrantzia... Eta Galdakoa zaharreneira joateko eskatuta, Ganguren mendia seinالاتu du egileak

hori, baina, nolanahi ere, biztanleriaren gorakada eta etxebizitzaren eraikuntza ugariena XX. mendearen bigarren zatian gertatu zen.

Gaur, Juan Bautista Uriarte kalea da udalerriko ardatz nagusia, baina aurrez «dena udaltxearen inguruan kokatzen zen». Etorbide nagusian bankuak eta bestelako zerbitzuak jarri ziren, eta horrek beste guzti batera lekualdatu zuen bizitza: Plazakoexeko aldera. Aldake-

ta eta lekualdatze horiek baino askoz aurrerago denboran, herriko baserrigune zaharrenekoetara joan beharko bagenu, zaila da jakitea zein izan ziren. Ganguren mendiaren magaletako enklabeak aipatzen ditu Valenciak, Gangurengo Santa Marinan, gaur egun antenak dauden tokian. Horiek ere desagertu ziren, «1782. urtean eraitsi zituzten eta haien materialak beste leku batzuetan berrerabili ziren».

Valenciak baserrien, erroten, dorretxeen eta burdinolen historia eta leku izenak bildu ditu, baita genealogiarekin lotutako informazioa ere.

Andoni CANELLADA | FOKU

LUR AZPIKO ABENTURAK

MILA LEIHO, MUNDU BAT

iRRITZIA:

Amaia
BALLESTEROS

Maialen ANDRES | FOKU

«Finalaurrekoen bi itzuli
daudenez, batean
ganbarakoak egongo dira
eta bestean ez»

AINHOA URIEN ETA UDANE MUGERZA

EUSKAL HERRIKO BERTSOLARI TXAPELKETAKO TALDE ANTOLATZAILEKO KIDEAK

Lehen fasea amaituta, finalaurrekoetan sartuko da txapelketa. Bi itzulira jokatu diren zazpi saio, abenduaren 20an Nafarroa Arenako oholtzara igoko direnen izenak ezagutzeko.

Amagoia MUJKA TELLERIA

Finalaurrekoen eskailerara igoko da asteburu honetan Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa. Dagoeneko finalaren argia piztuta suma daiteke, begiak luzatuz gero. Batzuk iritsiko dira, beste batzuk bidean geratuko dira. Estua da finalerako atea, zazpi bertsolari baino ez dira kabitzen. Talde antolatzaileko Ainhoa Urien eta Udane Mugerzarekin eseri gara pixka batean, egindakoari begiratu eta egin beharrekoa irudikatzeke.

Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Hazparnen abiatu zen irailaren 19an. Bezperan, Zinemaldian, Donostia saria jaso berritan, bertsolaritzaren aldarri eder bat egin zuen Werner Herzog zinemagile alemaniarak. Euskal Herria poeten herria dela esan eta finala Youtuben jarraitu izan duela kontatu zuen. Miresmena agertu zuen bertsolaritzarekin.

AINHOA URIEN: Justu txapelketako lehenengo saioaren bezpera gauean gertatu zen eta, hurrengo egunean, Hazparnen, gure arteko hizketagai izan zen. Nik pertsonalki sorpresaz hartu nuen eta orokorrean ilusioz jaso genuen.

Gero, lehendakaritza taldean dezente luzatu ginen gai horrekin eta gogoeta egin genuen. Herzogek bere diskurtsoan esaten zuen Euskal Herria poeten herria dela eta hori bertsolaritzarekin lotzen zuen eta berak ezagutzen duen txapelketen formatuarekin. Guretzat interesgarria izan da bertsolaritzari aitortza egiteaz haratago eta horrelako zinemagile batek bertsolaritzaren jarraipena egiteaz haratago,

sorkuntza artistiko gisa identifikatu izana.

Batzuetan sentipena genuen guk geuk, geure konplexuetatik, Euskal Herrian bertan edo bertso komunitatean bertan, hedabideetan, kultur politikan edo bestelako herri eragileetan askotan bertsolaritza ez dela hartzen arte izaeradun diziplinatzat. Guk elkarte bezala geure burua kulturgintzan kokatzeko saltoa eman genuen eta Herzogen hitzak horri lotuta zeuden. Bertsolaritzari daukan izaera artistiko hori aitortu zion, hortik ekarpena egin zuen eta gure artean aipatu genuen ekarpen ederra izan zela. Batzuetan gure egia propioak ikusteko kanpoko begiak behar ditugu. Sentipena izan zen batzuetan nola behar izaten dugun kanpotik norbait etortzea eta etxean daukaguna baloratzea.

Eta abenduaren 20ko Iruñeko finalera gonbidatu zenuten.

Bai. Zinemaldian hitz horiek esan eta gero, erabaki genuen esker on gutun bat idaztea Herzogi, euskaraz eta ingelesez. Aitortza bat egin eta gonbidapen pare bat bidaltzea finalera etorri nahiko balu, itzulpen zerbitzuarekin. Nahiko azkar erantzun zuen berak, esanez asko eskertzen zuela baina beste konpromiso bat zuela egun horretan. Hala ere, gonbidapenak eta esker ona jasota geratzen zirela eta sare sozialen bidez segituko zuela finala.

Gatozen finalaurrekoetara. Gaur bertan hasiko da fase berria Larraun-Lekunberrin. Sarrerak agortuta. Eta aurreko saio askotan ere sarrerak agortu dira. Nola iristen da txapelketa fase honetara?

UDANE MUGERZA: Lehenengo fasean saio bat gehitu zaio txapelketari, zazpi saio izatera pasatu gara eta saio guztiak jendetsuagoak izan dira. Eran-tzuna oso ona izan da, hainbat herritako sarrerak agortu egin dira.

Lehenengo fasean eran-tzun ona egon izana guretzat bada azpimarratzekoa. Final-lean, erpinean, jende asko izatea ondo, baina lehen fa-sean jende gehiago egon izana nabarmentzekoa da gure-tzat, balioa ematen diogun zerbait da.

Edukiera ez da parekoa izan saio guztietan. Kirol instalazioetara joatearen hautua beste herri batzuetara iriste-ko ahaleginetik dator. Ez ge-nuen nahi aretoetan soilik mugituko zen txapelketa bat, horrek herriak eta eremuak errepikatzea ekarriko zuela-ko. Orduan, modu batean, bestelako instalazioetara ere joan behar izan dugu eta edukierak ez dira hain pare-koak izan.

Finalaurrekoetara begira ere aurreikuspenak onak di-ra. Lekunberriko sarrerak agortu dira eta besteak ere martxa onean ari dira sal-tzen. Erantzuna ona izango dela aurreikusten da. Edukie-ra ere handiagoa izango da fi-nalurrekoetan.

Lehen fasean, Euskal Herriko zazpi herrialdeetan izan dira zazpi saioak. Apustu bat izan da.

A.U.: Saioak zazpi probintzie-tan izan dira. Hori bada el-karteak zaintzen duen zer-bait, edukieretatik eta jende olde handiak mugitzetik ha-ratago. Hori bai, baina baita Euskal Herri osoan saioak bermatzea ere. Hor lehenen-go fasean bertsogintzatik se-

Irudian, Tolosako saioa. Saio guztiak oso jendetsuak izan dira eta askotan sarrerak agortu dira. Jon URBE | FOKU

kulako ekarpena egin dela uste dut. Fase honetan ere, edukierak gorabehera, ho-rrek markatuko du iparra; bertsolaritza eta euskara he-rri eta eremu desberdinetara eramateko helburuak.

Areto handiagoak, finala ger-tuago, epaile taldearen alda-keta, ariketen aldaketa. Txapelketak koska bat gora egingo du. Antolatzaile tal-dean ere presioak gora egiten du?

A.U.: Ez nuke esango presioa dela. Niretzat gehiago da txapelketaren beraren intentsita-tea areagotzen dela. Saioek jen-de kopuruan hartzen duten dimentsioagatik, hedabideetan hartzen duten dimentsioagatik, bertsolari batzuek finala hor ikusten dutelako... horrek inten-tsitatea igotzen du eta ardura dakar. Hortik bizi dut nik.

«Badakigu entzuleriari ganbarako ariketa gustatzen zaiola. Lehia batean gaude, konparaketak egitera jotzen dugu eta ganbarak horretarako aukera ematen du»

U.M.: Lehenengo fasea ere mi-mo berarekin prestatu dugu, baina egia da koska bat gora egingo duela orain txapelke-tak. Aipatu duzu aldaketak egongo direla. Gai jartzaile tal-dean hamalau lagun ari dira la-nean, eta, guztira, hamalau aurkezletza ikusiko ditugu txapelketan. Beraz, aurkezleak ere aldatuko dira fase honetan.

Era berean, guztira, 21 epaile daude taldean. Lehen fasean zazpi aritu dira, fase honetan beste zazpi sartuko dira eta fi-nalurrekoen bigarren itzu-lian –azken hiru saioetan–, beste zazpi. Final-lean bederatzi epaileko taldea arituko da, au-rretik aritu direnen arteko hautaketa bat.

Epaileen kasuan, gainera, beste lau epaile dabilta bide-lagun modura. Epaile taldeari bide laguntza edo gidaritza es-kaintzeko modu bat da.

Orduan, esango nuke saio aurkezletzan edo epaile tal-dean aldaketak egotea badela kolektibo horietan dagoen po-tentzialtasuna baliatzeko mo-du bat, eta badela, era berean, horiek indartzeko modu bat. Txapelketak ekosistema osoa-ri egiten dio mesede.

Epaile taldetik kanpo dauden lau epaile bidelagun aipatu dituzu.

U.M.: Lau bidelagun horien egitekoa izango da txapelke-tan ikuspegi orokorra eduki-tzea epailetzari dagokionez. Lau horiek ez dute puntua-tzen. Horien egitekoa da saioe-tan epaileen sentipenak ent-zutea, kezka piztu dieten bertsaldiak aipatzea, deiga-riak iruditu zaizkienak... Bes-tetik, kuantitatiboki ere pun-tuazioen jarraipena egiten dute. Fase batetik bestera balo-

razioa egitea, hurrengo zazpi-koteari kontuan hartu beharrekoak aipatzea.... hori da lau epaile horien egitekoa. Lau horiek pertsona berak dira txapelketa osoan zehar eta Euskal Herrikoan esperientzia handia dutenak: Eneritz Azkue, Joseba Beltza, Mikel Lersundi eta Eneko Bidegain.

Finalaurrekoen lehen itzulian ez da ganbararik izango. Bakarka arituko dira bertsolariak gaia emanda, bakoitzari berea, eta ofizioka bukatuko da saioa, hamarreko txikian.

A.U.: Hor badago bertsolaritza talde bat txapelketa guztietan oso modu aktiboan ari dena, bertsogintzari lotutako gaiak lantzen dituen eta hor hartzen dira erabaki horiek. Nik ulertzen dut kanpora begira ganbara kentzea deigarria dela, baina ez da txapelketa batean egiten den lehen aldia. Probatu izan da.

U.M.: Zergatik egin den? Ez dakit arrazoi konkretu bat ote dagoen. Merezi du nabarmentzea abiapuntua eta oinarria beti aurreko txapelketen balorazioa dela. Antolakuntzan ere, urteak aurrera joan ahala, egokitzen ari gara, aurreko esperientziatik edaten ari garela. Eta ariketena hortik dator.

Badakigu entzuleriari ganbarako ariketa gustatzen zaio. Azkenean, lehia batean gaudela kontuan hartuta eta konparaketak egitera jotzen dugula jakinda, ganbarak horretarako aukera ematen du. Era berean, bakarkakoak gai zehatzetan jartzen ditugunean egoera bestelakoa da eta emaitza desberdina. Txapelketaren barnean ganbarakoak egongo dira, baina baita bestelako bakarkakoak ere.

Maialen ANDRES | FOKU

«Merezi du nabarmentzea abiapuntua eta oinarria beti aurreko txapelketen balorazioa dela. Antolakuntzan ere, urteak aurrera joan ahala, egokitzen ari gara, aurreko esperientziatik edaten ari garela»

Finalaurrekoen bi itzuli daudenez, batean ganbarakoak egongo dira eta bestean bakarkakoak. Bakarkakoetan entzuleak sei gai desberdini buruzkoak entzuteko aukera izango du.

Bertsolariekin aipatzen dira erabaki horiek?

A.U.: Bai noski. Bertsogintzako Taldean bertsolariak daude. Jakinek da bertsolarien artean ere iritzi, zaletasun, bertsokera, estilo, joera... desberdinak daudela.

Iritsiko zitzaizuen bertsolarien iritziren bat... denak ez dira kontentu egongo.

A.U.: Nik uste dut batzuei ondo irudituko zaiela eta beste batzuei ez hain ondo. Askotan «bertsolariak» esaten dugu, baina oso modu, izaera eta gogo desberdineko bertsolariak dau-

de. Aurreko txapelketako balorazioan oinarritzen gara eta hor bai jasotzen da bertsolarien iritzia ariketen inguruan.

Baina, noski, batzuei gehiago gustatzen zaie ganbarakoa, beste batzuek nahiago dute bakarkako formatua; hamarreko txikiarekin amaitzeak deskoardatu egingo ditu batzuk...

Izan ere, finalaurrekoen lehen itzulian saioa ez da bakarkakoarekin bukatzen, hamarreko txikiarekin baizik, binaka eta ofizioka. Plazako saioetara gerturatze saioa bat al da?

A.U.: Plaza esaten dugunean, askotarikoa da plaza. Egia da txapelketak eta plazak elkarri eragiten diotela une oro, hor badago elkarreragin bat. Baina «plazara hurbiltze nahia»... zer da plaza? Askotariko plazak daude bertsokeran, gaitegian,

formatuetan... Horiek denak txapelketari ekarpena egiten diote, baina plaza esatea gauza oso anbigua da.

U.M.: Hori guztia jasoko dugu bukaerako balorazioan, ikusiko dugu saioetan nola funtzionatzen duen. Bakarkakoekin bilatzen dena da sei gai desberdin eskaintzea. Egia da plaza mota asko daudela, baina plazetan orokorrean badago joera bat ofizioetan bukatzeakoa. Eta alde horretatik badago keinu bat. Plazan bezala, ofiziotan bukatu nahi izan da.

Abenduaren 5ean, arratsaldean, azken finalaurrekoa Bilbon, Durangoko Azoka batean. Esango nuke lehen aldia dela Durangoko Azokak eta Euskal Herriko Txapelketak bat egiten dutena egun berean.

U.M.: Normalean ez da gertatu. Durangoko Gerediaga Elkar-tearekin bilera bat izan genuen hori aipatzeko. Mugatuta gaude, finalaren datak mugatzen gaitu. Gainera, txapelketari saio bat gehiago jarri diogu, finalaurrekoen bi itzulien artean ez dago atsedetik, finalaren aurretik atsedetik bat behar da... Horrela erabaki behar izan da. Bilbo eta Durango gertu daude... baina egia da gauza bat edo bestea aukeratu beharko duela jendeak larunbat arratsalde horretan.

A.U.: Egia da agenda aldetik bateraezintasun bat sortzen dela: arratsalde horretan gauza bat edo bestea aukeratu behar da. Baina, era berean, pozgarria da euskarazko eta euskal kulturgintzako bi ekitaldi hain indartsu aldi berean gertatzea. Uste dut badela gure ekosistema osoarentzat oso aberasgarria den gauza bat.

Josune PEREZ BASTARRICA
Psikologoa

GUNETUZ
PSIKOLOGO EUSKALDUNEN SAREA
www.gunetuz.ueu.eus

1.000 berezitasun, 1.000 ikasgai

«Hor dago, eskuak begietan igurtzi eta haiei begira. Ez du tutik ulertzen: 'Orain zergatik?', galdetu du. Lekuz kanpo dago, amigdalak txartel gorria atera dio eta ez du zergatia ulertzen. Gero eta malko gehiago, are eta estutasun handiagoa. Aire falta du, berrrendik berreskuratu nahi eta ezin. Geroz eta indartsuagoa da ekina, ez du behar adina airerik lortzen eta negar malkotan itotzen ari da. Dagoeneko lurrean da, ez du bere gorputza eusteko gaitasunik. Bat-batean, barne sumendi batek eztanda egin balio bezala altxatu da, azken gudariak euskararen alde bizia eman baino lehen botako lukeen orroa atereaz: 'AHAL DUT'».

Neurodibergentziak horrelako jokaldiak egiten dizkie nerabeei. Neurodibergentzia ez da inongo gaixotasuna, mundua antzeman eta ingurunearekin harremanak izateko ikuspegi desberdina baizik. Betaurreko bereziak dituzte gauzak ikusteko garaian eta neurotipikoak heltzen diren erantzun berberak lortzen dituzte bide eta baliabide desberdinak erabiliz.

Gizarteak normalizatua duenari aurre egiteko hainbat gaitasun garatu dituzte:

- **Hiperfokalizazioa:** Inguruko estimulu guztiei erantzuteari uzten diote eta interesa sortzen dien ekintza edo gaiari lehentasun eta arreta guztia ematen diote.
- **Sormena:** Informazioa desberdin kudeatu eta erlazionatzen dute, ondorio harrigarri eta berrituak lortzeko.
- **«Masking»-a:** Norbanako neurodibergenteei, gizartean onartuak izateko, beraien ezaugarri diren ekintzak, portaerak, adierazpenak eta abar egiteari uzten diote.

- Neurotipikoek egiten dituzten keinuak imitatzen dituzte, bai eta erabiltzen dituzten espresioak ikasi eta errepikatu ere.

- Mugimendu errepikatuak, argia eta gehiegizko estimuluak ekiditen saiatzen dira.

Hori esfortzu itzela da haientzat, eta bai emozionalki bai fisikoki lur jota uzten ditu.

- Neke fisiko eta mentala ez da gaueko atsedenaldiarekin berreskuratzen.

- Norbere identitatearen galera; depresioa, antsietatea haien egunerokotasunaren parte bihurtzen dira.

- Diagnostiko berantiarra, beraien banakotasuna kamuflatzean ezaugarriak ere kamuflatzen baitituzte.

Neurodibergenteen guraso neurotipikoak, aldiz, inoiz pentsatu ez zuten gai eta esparruetan jakitun egin dira:

- **Sendagile** bihurtu dira beraien seme-alaben sintoma fisikoei aurre egiten jakiteko.
- **Nutrizionistak** ere badira, zer elikadura eman, zer kendu, urdail eta hesteetan sortzen diren neurotrans-

misoreei lana ahalik eta gehien errazteko.

• **Pedagogo** ederrak dira, ikaskuntza teknika pila irakurri eta gero, beraien etxekoari gauzak ikusten lagunduko dien betaurrekoak sortuz. Hala nola testu idatziak ikus-entzunezko bihurtu, ohiko eskemak puzzle bilakatu, azpimarragailu arruntak argizarizkoez ordezkatu, gai bakoitza koadrodun paper koloreztatu desberdinetan idatzi (beti kolore bera gai bakoitzarentzat)...

• **Psikologo** ezinbestekoak dira beraien seme-alaben jokabideak antzematzen eta egoerei aurre egiten. Entzumen aktiboa ikaragarri jorratu dute, baita emozioen kudeaketa eta arnas teknikak ere, eta nola ez, psikologia positiboa (denarekin ahal dugu, lortuko dugu...).

Neurodibergentziei ikusgarritasuna ematen zaien hilabete honetan, zuentzat guztientzat doa nire txaloea, ez da batere erraza gizarte honetan lekua topatzea, ezta aurrez aipaturiko jakintsun horiei guztiei norberaren lana gehitzea. Norberarentzat denbora tarte bat topatzea ezinbestekoa da horrelako lantaldeak, familiak, senda mantentzeko. **Primeran ari zarete! Aupa zuek!**

Neurodibergentziak ustekabeko jokaldiak egiten dizkie nerabeei. GETTY IMAGES

{ koaderno } Mijo LIZARZABURU

Udaltzaingoaren indarkeriak erailak

Euskal Herriko talde antirrazistek urteak daramatate udaltzaingoaren jardun arrazistaren berri ematen. Bilbon kaleko saltzaileen aurkako jazarpen etengabea, identifikazioak edo salmentan dituzten produktuen konfiskazioak ohiko bihurtu dira jada. Donostian ere berdina gertatzen da kale egoeran dauden gazte margetarren aurka egiten dituzten esku-hartze neurrigabeekin, Tabakalera inguruko guneei aire libreko komisaria itxura hartu dute aspalditik. Donostiako Udalak, gainera, atxilotutako pertsonen jatorria ezagutaraztea erabaki du, migrazioaren eta delinkuentziaren arteko lotura indartzen lagunduz.

Eta ez dituzte soilik pertsona migratzaile eta arrazializatuak jazarpen, haiekiko elkertasuna erakusten duten herritarrekin ere berdina gertatzen da. Manteroekin Bat plataformak salatu zuenez kaleko saltzaile baten aurkako operazioa gelditzen saiatu zen emakume bati urte eta hiru hilabeteko kartzela zigorra ezarri zioten, udaltzainak pertsona bat ito nahian zeudela ikusi eta kexatzeagatik. KASEk ere salatu du afari solidarioak kriminalizatzearaino gain, debekua ekiditen saiatu diren kideak identifikatu izan dituztela, kaleetan zehar ogitartekoak banatzen egotearen krimen onartezinagatik.

Ez dira gertakari isolatuak, ezta udaltzain jakin batzuen aurreiritzi indibidualen ondorio hutsak ere. Poliziaren arrazakeria sistemikoa da, erabaki politikoaren, araudi instituzionalen eta polizia indar ezberdinen jarduera-protokolo normalduen ondorioa delako. Erregimen kolonialak sortutako pobrezia-erregimenaren kriminalizazioak, pertsona migratzaileen eta arrazializatuen aurkako jazarpenak eta hiri eredu jakin batean lekuri ez dutenen kanporatzeak logika berari erantzuten diote. Eta hori ulertzen ez duenak, irakurri dezala Txago taldeak egiten dituen estatu indarkeriaren erregistroak, ea patroiz sistemikoki aurkitzen duen.

Baina bada egoera hori are larriago bihurtzen duen beste erabaki politiko bat ere. 2024ko martxoan, Eusko

Jaurilaritzak 24/2024 Dekretua onartu zuen, udaltzainek bide publikoko ohiko segurtasun zerbitzuetan suzko armak eramateko betebeharrak orokortu zuena. Polizia ekipamendua homogeneizatzeko neurri gisa aurkeztu zen, baina segurtasun eredu jakin baten aldeko apustu instituzionala da. Udaltzainak armatzea ez da premia objektibo baten ondorioa, erabaki politiko bat da, eta haren ondorioak aztertu eta horien gaineko erantzukizunak hartu behar dira.

Zer gerta liteke udaltzainei taser pistolak emanez gero? Eta suzko armak eskuetan jarritz gero? Zer atara liteke gaizki? Ba erabaki horien ondorioz Ander eta Babacar erail zituzte. Are gehiago, poliziek herritar arrazializatuak edo osasun mental arazoak dituztenekin duten jarrera kontuan hartuta, zaila da Ander eta Babacar azkenak izango direla sinestea.

Urriaren 3an 10.000 pertsonatik gora batu zituen manifestazioa egin zen Santurtzin Justizia Anderrentzat plataformak deituta; Ander «polizia-indarkeriaren biktima» dela aitortzeko eta «taser pistolen erabilera debekatzeko» eskatu zuten bertan. Bihar, urriaren 25a, Babacar

Poliziaren arrazakeria sistemikoa da, erabaki politikoaren, araudi instituzionalen eta jarduera-protokoloen ondorio

Wellerentzat justizia eskatuko duten hiru mobilizazio daude deituta Euskal Autonomia Erkidegoko hiriburuetan. Gasteizko Postas kalean hamaiketan, eta Donostiako Bulebarrean eta Bilboko Plaza Biribilean hamabietan.

Ezin dugu auzotarrak erailtzen dituen polizia normalizatu. Polizia gehiagok, kontrol gehiagok eta arma gehiagok ekartzen duten gauza bakarra heriotza delako, beste segurtasun eredu bat aldarrikatu behar dugu, arazo sozialak konpontzeko baliabide materialak bermatzen dituen, ez arrazakeria eta polizia indarkeria betikotzen dituen. •

GALDERA BAT UZTEN DUEN ISTORIOA: «MODULUAGATIK EZ BALITZ, ZER?»

Nerea GOTI

Bilboko Deustu-San Inazioko Modulu Psikoso- zialaren historia josten duten testigantzak bildu dituzte dokumental batean. Egoera delikatu- tan informazioa eman, eskubideak babestu eta beste begirada batekin zaintzen duen proiektu bat azaleratu dute, haren beharra agerian utziz.

El módulo de Sani” bideo dokumentala aurkezten ari dira Bilbon, duela 45 urte inguru jaio zen egitasmo komunitario baten beharra aldarrikatu eta hura ezin hobeto deskriba dezaketen erabiltzai- leen ahotsak bilduz. Finean, Deustu eta San Inazio auzoen memoriaren zati bat berregin du- te, bertako modulu psikosoziala zer izan den eta zer den azaltzeko, egitasmoaren etorkizuna arriskuan baitago. Lau hamarkada baino gehiago herritarrak zaintzen eman ostean –zaintza hitzaren adiera zaba- lenean–, Bilboko Deustu-San Inazioko Modulu Psiko- sozialaren egungo arreta 2028an desagertuko da.

Espazioaren zentzua ulertzeko, 1980ko hamarkadan abiatzen den istorio baten kronikara itzuli behar da. Proiektuaren sorrera bultzatu zuen egoerara hurbildu, gaurdaino heldu den ibilbidea gogoratu, eta, kasu zehatz batzuetan sakondu ondoren, ideia bat bat sor- tzen da etengabe: «zein izango litzateke egoera modu- luagatik ez balitz?». Ez da gustuko duten hitza, ez dela- ko horretara bakarrik mugatzen, baina “zerbitzuak” herritarren beharrei erantzutea izan du funtzio nagusi hamarkadaz hamarkada, eta egoera zailetatik igaro- tzen diren kolektiboentzako babesgune izan da.

Memoria ariketa azkar bat eginez horrelako espazio bat sortzera eraman zuen egoeraren argazki bat egin beharko bagenu –ez da bakarra, beste batzuk ere sor- tu ziren garai hartan Bilbon, San Frantzisko auzoan, besteak beste–, Bilbo gris batean heroinak gogor kol- patutako gizarte bat marraztu beharko genuke. Fami- liak –amak, nagusiki– irtenbide bat eskatzen hasi zi- ren erakundeak gairitu zituen arazo baten aurrean. Zaila da deskribatzea droga mendekotasunak etxe as- kotan eragindako «hondamendia», zuzenean jasota- ko kalteak, inguruan sortutako albo-kalteak... Gaurko begiradatik egoera imajinaezinak dira, baina, amek eta auzo mugimenduak bultzatuta, ordura arte Deus- tun eta San Inazion existitzen ez zen arreta bat es- kaintzen hasi zen profesional talde bat, «heroinoma- noentzat tratamendurik ez zegoen garai batean».

Ane Navarro, Carmen Garcia, Elsa Garrido, Olga Herrera eta Laura Elezkano, moduluaren zenbait arlotan lan egiten duten profesionalak. Andoni CANELLADA | FOKU

Familiak, batez ere amak, eta osasun- mentalean eta psikiatria komunitarioan aritutako profesionalak izan ziren hasie- ra batean egitasmoaren bultzatzaileak. «Amado Mostajo doktorea, Deustun lehen mailako arretako mediku gisa lan egiten zuen erbesterratu txiletar bat, eta osasun komunitarioaren ulermen ho- rretatik zetozen beste profesional bat- zuk jarri ziren martxan gazteei eta fa- miliei arreta emateko, heroinaren eragina izugarria izaten ari zelako», go- goratu dute Deustu-San Inazioko Modu- lu Psikosozialeko kideek.

Dibortzioaren legearen onarpenaren urteak ziren, abortua, feminismoaren bulkada... pil-pilean zeuden urteak. «Ba- sauriko Hamaiken’ kasu paradigmati- koaren garaia zen. Bertan, estrategia juri- diko abortatzeagatik auzipetutako emakume horiek zaurgarritasun ekono- mikoko egoeran zeudela esatean izan zen. Osasun sexualaren eta ugalketa osa- sunaren inguruko autoezagutzaren ga- raia ere bazen, emakumeen gorputzare-

kin kontaktua hartzekoa, *Sección Feme- nina*-ren 40 urteak atzean uztekoa.... Diktaduraren osteko garai horretara hel- du ginen heldu ginen moduan, leherke- ta kontrakultural bat egon zen, gazte- txek sortu ziren, indar kontrakultural handiko gazte mugimendu bat zegoen... Ideia kontserbadoreenekin eta familia nuklearreko ideia kasposoekin hausteko nolabaiteko modua zen».

BESTE INON EMATEN EZ ZEN, EZ DEN, LAGUNTZA

Kaleko arazoak hamarkadaz hamarkada aldatuz joan diren bezala, kaleetan su- matutako behar berrietara egokitzea izan da gakoetako bat Deustu-San Inazioko Modulu Psikosozialean, eta ez mendekotasunaren arloan soilik. Agoitz plazako lokalen atea gurutzatu duten la- gunek beste inon ematen ez den babesa aurkitu dute, ageriko sintometatik hara- go doan laguntza integrala, epairik ga- bea, norberaren autonomiarekin berriz konektatzea bilatzen duena. Baliabide publikoak eremu bio-psikosozialaren

eremuan jarduten du, eta, horren barruan, kontrazepzioa bezalako arloak lantzen dituzte, baita psikologia, heldue-
na eta haurrena, mendekotasunekin lotutakoa, alderdi juridiko eta sozialak.... Auzotarrek altxatu duten etxe komu-
nean, prebentzioan eta sentsibilizazioan ere egiten dute lan, berdintasunean, ge-
nero indarkerian, bazterkerian....

Moduluaren egungo jarduerarekin jarraitzeko aipatzen den arazoa finan-
tzaketa da, baina gakoa bestelakoa dela diote bertako kideek: «ez gaituzte uler-
tzen eta ez gaituzte ulertu nahi». Fi-
nantzaketan egin nahi duten murriz-
ketarekin, «indarkeria matxistei eta askotariko indarkeriei arreta integrala emateko zerbitzuarekin eta prebentzio eta tailerrekin geratzen dira, baina hori oso zati txikia da sexu osasunari eta ugalketa osasunari dagokionez, eta ez digute argitzen zer egin nahi duten arlo horretako gure lankidearekin edo sexu osasunaren eta ugalketa osasunaren ar-
loko lankide medikuarekin».

Arretaren atzean pertsonak daude, eta artatzeko bidea prozesu oso bat da, non zenbait arlotatik igaro daitekeen eta oso esparru zabala jorratzen den. «Hemen, arreta ematen dugu osasun mentalaren eta droga mendekotasuna-
ren arloetan, familia kalteberetako adingabeak ere artatzen ditugu, sexu osasuna eta ugalketa osasuna jorratze-
ko programa daukagu... Zer esaten di-
gute administrazioek? Bilboko Udalak dio ez duela kargu egin nahi osasun

Profesionalak eta erabiltzaileak, Haur
Psikologiako kontsultan.
Oskar MATXIN EDESA | FOKU

**Prebentziora bideratutako ekimenak moduluaren lan
lerroetako bat dira, eta horren barruan daude ikastetxeetan
ematen dituzten tailerrak. Sexualitatea, indarkeria edota
kontrazepzioa bezalako gaiak jorratzen dituzte ikasleekin**

**Nabarmendu dutenez, informatuta egotea, herritar gisa
ditugun eskubideak ezagutzea eta elkarrizketa bidez eta lasai
defendatzen jakitea, indarkerien prebentzioaren parte da.
Are, auzokoei begiratzeko modua aldatzen duela uste dute**

asistentzialaz, bere eskumena ez dela-
ko. Horrek zer esan nahi du guretzat?
Ez dutela ideiarik ere osasun komunita-
rioak zer esan nahi duen, ez eta lurral-
dearekin zer lotura duen ere; kasu ho-
netan San Inazio eta Bilboko 2. barrutia
dira lan komunitarioa eskatzen dute-
nak, ezin baita osasun komunitarioa
egin lurraldetik kanpo. Osasun komu-
nitarioko funtsezko elementua da», na-
barmendu du Carmen Garciak. Modu-
luan genero indarkeriaren biktimei
arreta emateko programako psikologoa
da Garcia. Ondoan, Laura Elezkano
Atienza dauka, laguntza juridikoaz ar-
duratzen den profesionala. Bien eskutik
kasu zehatzagoak ezagutu ditugu, mo-
duluak auzotarrentzat zer esan nahi
duen hobeto ezagutzeko.

EGOERA ZAURGARRIEN TRATAERA

Moduluak metadona eskaintzeko zer-
bitzua kudeatzen du. Bilboko Udalaren
erabakiaren ondorioz hori izango da
Agoitz plazako gunetik desagertuko
den lehen zerbitzuetako bat. Egun es-
kaintzen den arreta ez dela metadona
dispentsario baten zereginera muga-
tzen azpimarratu du Garciak: «Hemen
metadona jasotzen duen pertsona ize-
nez agurtzen da, batzuetan gozokiak,
bizkotxoak... ekartzen dituzte. Profe-
sionalekin duten lotura erakusten du
horrek. Metadona ematen zaion gelan
sartzen da pertsona hori, bertan libu-
ruak maileguan hartzeko apalategi bat
dago, profesionalaren eta pertsonaren
arteko elkarrizketa txiki bat egoten da,
'zelan zaude' batekin hasten dena...
Hori instituzioek ez dute ulertu nahi».

Beste adibide bat jarri du: «Hemen,
urte osoan zehar, astearte arratsalde-
tan mediku kontsulta bat eskuragarri
dago, batez ere neska gazteei zuzendu-
takoa, sexu osasunarekin eta ugalketa
osasunarekin lotutako gaiak artatzen
dituena. Aste barruan, arratsalde, kla-
sera huts egin beharrik ez izateko eta
azalpenik emateko beharrik ez izate-
ko». Kontsulta horretara jotzeko arra-
zoien artean egoera delikatu asko izan
ohi dira: «hurrengo eguneko pilula
hartu nahi dute, izandako sexu harre-
man baten inguruan zalantzak dituz-

Martxan jartzen dituzten prozesuetan, faktore askoren jabetze bat ere egoten da. Laguntza eta arreta «bizi garen sistemak eragindako zaurgarritasun egoeran dauden» pertsonen zuzenduta daude, gizarte eraldaketa helburu. Nabarmendu dutenez, «laguntzera bideratutako arreta da», baina helburua da erabiltzaileek «beren bizitzaren gaineko agentzia gaitasuna [agency ingelesez] berreskuratzea, inguruko komunitateak aktiba ditzaten, duten zaurgarritasunaren barruan erantzukizuna har dezaten eta prozesu horiek guztiak urraketa eta ahultasun horiek eragiten dituzten gizarte egiturak zalantzan jartzera eta gutxienez eraldatzera bidera ditzaten», zehaztu du Garciak. «Ez gara zerbitzu emaile hutsak», azpimarratu du.

BESTE BEGIRADA ETA TRATAERA BAT

Indarkeria matxistaren biktimak artatzeko modua adibide hartuta, azaldu dutenez, «arreta modu askotan eskaini ahal da. Agentzia gaitasuna galdu duen eta bizitza osoan ondorio larriak izango dituen pertsona biktimizatu gisa eskaini ahal da, eta biktima tutorizatu eta infantilizatu. Era indibidualean ere eskaini daiteke, biktima salatzerantz bultzatuz eta ziur aski entzungo ez dion eta jaramonik egingo ez dion justizia-zirkuitu instituzional batean sarraraziz, zigorra eta babesa bilatuz. Babes sistema horretan ere, gertatu zaionagatik duen egoera patologizatzen eman ahal zaio arreta biktimari, edo laguntza eman diezaiokezu bere bizitzari buruzko agentzia berriro har dezan, uler dezan zer gertatu den, zergatik gertatu den, zein diren izan ez dituen babesak, zergatik huts egin duten, zergatik ez diren aktibatu, zer erantzukizun dituen komunitateak isilik geratzeagatik, behar besteko arreta ez emateagatik... Norberaren bizitzaren gaineko agentzia berreskuratzeke moduari buruzko erabakiak hartzen joatean, bere onera itzultzeko joatean, hor dago funtsezko aldea».

Erabiltzaileen bizitzak inguratzen dituzten faktoreetan jarri du azpimarra Elezkanok. Azaldu duenez, «batez ere cis emakumeekin eta genero disidente edo pertsona transekin» egiten dute lan, «baina gure laguntza subjektuak gehien

Goiko irudian, moduluko profesionalen agerraldi bat, erakundearen erabakiak salatzeke egindakoa. Azpian, moduluko medikuaren kontsulta. Oskar MATXIN EDESA | FOKU

te...». Espazio horietan, gainera, beste arazo batzuk ere agertu ahal dira, adibidez, indarkeria egoerak. Horiek dektatzen dituztenean, moduluko beste profesional batzuekin harremanean jartzen dituzte erabiltzaileak. Ematen duten arreta konplexua da eta hainbat arloekin lotu daiteke, baina «administrazioan ez digute hemen egiten dugun lana azaltzeko aukerarik eman», salatu dute.

Moduluko hiru profesionalak gidatutako elkarrizketak bildu dituzte «El módulo de Sani» dokumentalean. Begirada moduluaren hasierako urteetan egondako indar kolektiboan jarri dute, inspirazio iturri bilakatzeko

Elkarrizketetan esperientzia pertsonalak bildu dituzte. Adibidez, osasun zirkuitu publikoetara jo beharrean, epaituak sentitzen ez ziren modulua bezalako zaintza espazioetara jotzea hobesten duten emakumeenak

gorpuzten dituzten bi kolektibo horietako kideek sarri seme-alabak izaten dituzte, asko oso adin txikietakoak, edo beren ardurapean dauden adineko pertsonak zaintzen dituzte, lankidez inguratuta ere badaude, bizilagunez, komunitate batez... Beraz, lagun egiteko dugun ereduak badu ikuspegi bat, arretara datozen aitzakiaz harago, zer dagoen aztertzen saiatzen dena, esparru orokorra ikusten, hau da, indarkeria matxista kasu bat edo dibortzio-banaketa oso gatazkatsu bat dagoen atzean, botere-desoreka handiarekin... Agian ez da indarkeria kasu argi bat izatera iristen, baina badaude auzi batzuk bereizketa oztopatzen ari direnak, karga eta problematika handia eraginez».

Askotan «banandu behar naiz» erabakia hartzeak estutasun handia eragiten du, batzuetan indarkeria psikologikoe-kin zerikusia duten eta aurre egiteko konplexuak diren problematika askorekin heltzen dira erabiltzaileak. «Trata-eran sakontzen denean, ikus daiteke, esaterako, oso bakarrik daudela, arduratu ezin den inguru komunitario bat dagoela, beste alde batera begiratzen ari dena, isilune kronifikatu asko daudela. Arazoak lan esparrura ere hel daitezke, eskubideak ezagutzen ez direlako edo arazoak lan absentsiak eragin dituelako». Autodefentsa feminista da lanketaren ardatz nagusietako bat, baina, lan munduan, Elezkanok dioenez, «bide handia geratzen da berez legedietan jada aurreikusita dauden protokolo batzuk aktibatze-ko, enpresek erresistentzia izaten baitute horrekin».

Elezkanok azpimarratu duenez, modulura jotzeko arrazoitik haragokoa da indarrean jartzen duten begirada, kasuen atzean gauza asko gertatzen direlako, espazio terapeutikoan agertzen direnak, baita juridikoan ere. Galdera egokiak eginez gero, azaleratu egiten dira, eta, orduan, aurki daiteke «bizitza al-daketa hasteko funtsezkoa den zerbait falta dela, hau da, erabiltzailea bakarrik dagoela, ez duela lagunik, ingurune horretatik deskonexio bat izan duelako».

Etxebizitza krisia da behin eta berriro agertzen den arazoetako bat. «Seme-alabak dituzten guraso bakarreko familia

Deustu-San Inazioko Modulu Psikosozialaren egungo zerbitzua arriskuan jartzen duten erabaki instituzionalak salatze-ko egindako mobilizazioa.
Aritz LOIOLA | FOKU

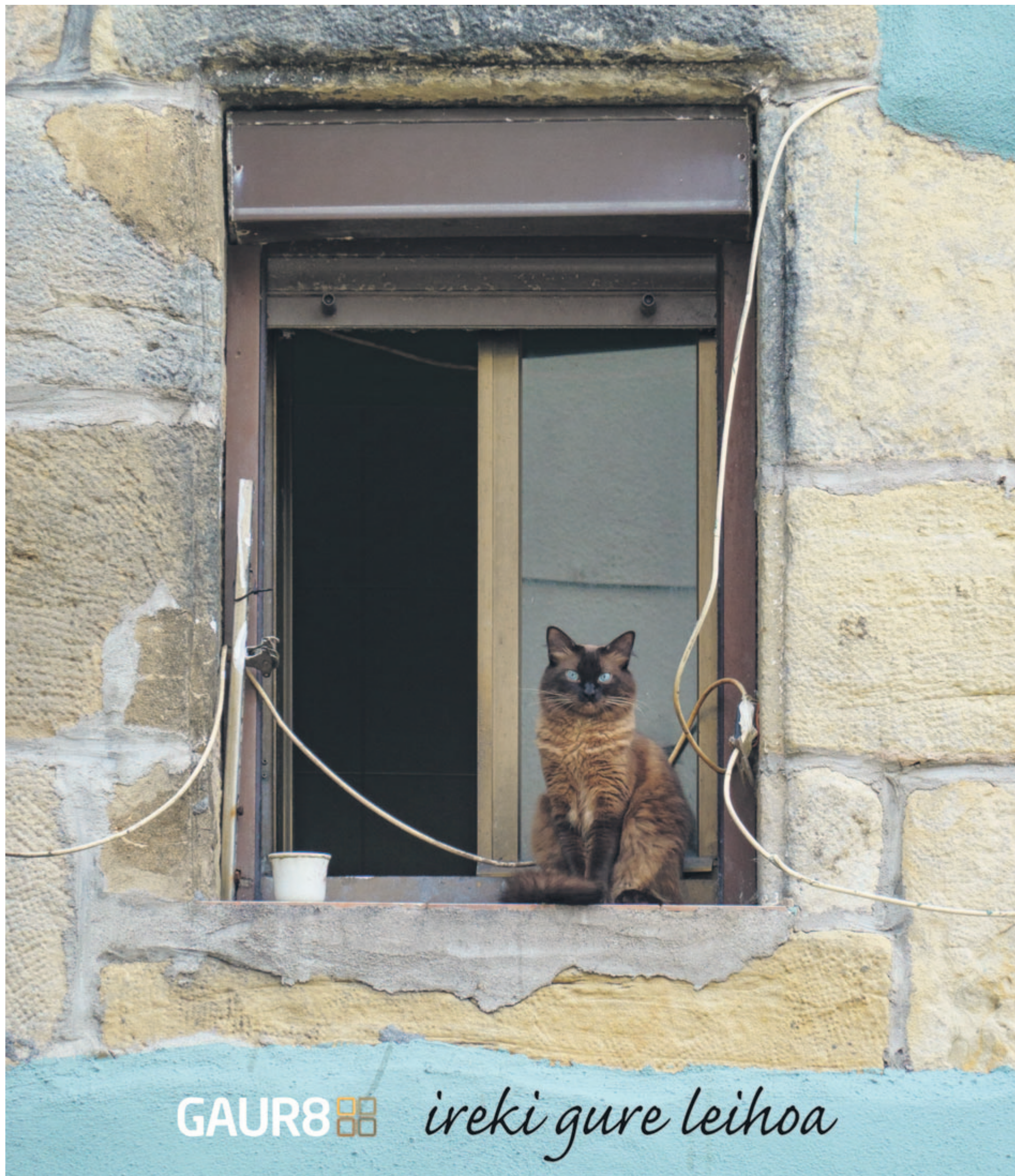
asko ditugu, banatzen ari direnak eta jabeek kanporatzen dituztenak, eta ez kaleratze demanda bat baliatuta, baizik eta, besterik gabe, kontratuak apurtu nahi dituztelako, prezio altuagoak jartzeko. Etxejabeek kanporatutako gehienak ez dituzte epaitegi baten erabakia-ren ondorioz kaleratzen, e! Etxejabeek, kanporatzeko inor ez direnak, kalera-tzen dituzte zuzenean, kontratuak deuseztatu nahi dituztelako, prezioak igo nahi dituztelako. Espekulazio hutsa da».

Bilboko Deustu-San Inazioko Modulu Psikosozialean gauzak egiteko duten formak, denbora, malgutasuna eta bizi-tzaren inguruan dauden atal askoren begirada oso bat eskatzen duela azpimarratu dute bertako profesionalek, eta, ondoren, prozesu bat, erabiltzaile bakoitzak egin behar duen bide bat, batzuetan luze jo dezakeena eta erantzukizuna hartzea ere barnebiltzen duena. Kasu guztiek ez dute graduazio berbera, eta artatzen dituzten lagunen artean erresistentzia eta autodefentsa estrategiak ere ikusten dituztela diote. Horrela, besteak beste, ume oso txiki batekin, banaketa baten erdian banaketa akordioa idazteko gai izan zen erabiltzaile bat nabarmendu dute, edota, psikoterapian egindako lanaren ondoren, jasaten zuen manipulazio egoerari buelta eman eta egoeraren aurrean lema hartzea lortu

zuen beste bat. Elezkanoren hitzetan, arlo juridikoan, osasunekoan eta sozia-lean joera bat dago emakumeak gidatze-ko eta zer egin behar duten esateko, «baina, jendeak behar duen informazioa daukanean, gure apustua da uztea eta arriska dezala. Bide horretan gauzak ondo irtengo dira eta batzuetan bueltan etorriko dira, ez dakigu, baina norberak autonomia gaitasuna berreskuratzea da prozesu hauen gakoetako bat».

Beste arlo batean ere jarri dute fokua: «Pertsonak lagunduta sentitzen badira, arazoak izan arren, euren osasun mentala beste modu batera dago, eta horrek gatazketan, indarkerietan, prekarizazioan... eragiten du. Jendeak bere eskubideak ezagutzen baditu, badaki, hala-ber, nola defenditu elkarriketa bidez eta lasai, eta horrek eragina du elkarbi-zitzan eta harreman komunitarioetan».

Laguntza beharrei aurre egiteko moduak ardatz komunitarioarekin eta auzoen izaerarekin lotuta dagoela azpimarratu dute. Auzoen identitate hori berreskuratzea da bideo dokumentala-ekin bilatzen duten erantzuna, «gazte-txeek izan zuten indarra berreskuratzea, hemen ondoan zegoen kultur etxearena, hitzaldiak ematen zituen mugimendu feministarena... Mugimen-du autonomoak duen indarra eta ga-rrantzia erakustea funtsezkoa da».

GAUR8

ireki gure leihoa

Memoria erne

**Maider IANTZI
GOIENETXE**

Zergatik gogoratzen dugu gogoratzen duguna eta, batez ere, zergatik ez dugu oroitzen oroitzen ez duguna? Fernando Mikelarena historialariak bi kontzeptu erabiltzen ditu: desmemoria eta ahanztura. Familia guztietan gertatzen dela azaldu zidan Altzatetarren Dorrearen Akademia elkarte eta “¡Al rescate de Baroja!” nobela aurkeztu berritan, bere etxean solasaldi lasai bat izan genuenean. Erran zidanez, ezin da jakin desoroimena eta ahanztura erabaki kontziente baten ondorioz sortzen diren ala ez. Batzuetan erabaki neurtu bat da; bertze batzuetan, ordea, giza prozesu bat.

Ahanztura bizitza heriotzatik bereizten duen amildegi gisa definitzen dute

Paco Rocak eta Rodrigo Terrasak “El abismo del olvido” komiki ederrean. Oroitzea, hortaz, jada gurekin ez daudenak bueltan ekartzea da. Uztail honetan 90 urte bete dira 36ko Gerra hasi zenetik eta Mikelarenak ez du horren oihartzunik aditzen. Horregatik, apaltzen sumatzen duen memoria historikoarekiko interesa hauspotu nahian, 1936ko udan eta udazkenean Bidasoaldean gertatu zen errepresioari buruzko ikastaroa abiatu du aste honetan, Beran eta Internet bidez (informazio guztia *Academia-delatorredelosalzate.blogspot.com*-en).

Argaitz Harrobiaren ondoan jaio eta hazi nintzen, Nafarroako hiltegiarik handiena izan zela jakin gabe. Gaztetxo nintzela harrobian izaten ziren leherketak

oroitzen ditut, baina ez nuen arratsetan beratarren amesgaizto ziren fusilamendu hotsen arrastorik. 2013an, lehenbizikoz, fusilatuak eta desagertuak oroitzeko ekitaldia antolatu zen herrian. Hiru hilabete lehenago, Aranzadiko kideek hilerriko hobi komuna ireki zuten. Datu ofizial garbirik ez dagoen arren, zenbait iturrik 200 hildakotik goiti zenbatu dituzte, baina zazpi gorpuzki baino ez zituzten argitara atera. Harrobia Oroimen Historikoaren Lekua da orain eta azaroaren lehen hitzaldi-omenaldia egingen da bertan, aipatutako ikastaroaren barrunean, fusilamenduen biktimei duintasuna itzultzeko. Ultraeskuina atean dugu berriz, eta memoria erne izan behar dugu. •

Prostata

**Xabier Mikel
ERREKONDO**

Ederra da kalera irtetea astearen hondarra lagunekin ospatzera taberna ingurura sagardo, garagardo zein ardo tragoxkek aho-sabaia eta mihia blaitutako girora. Animoak piztu eta gora etortzen dira eta halakoetan jarrera irekiagoa izaten dugu, hizketagaiak ausartagoak dira eta sortzen diren eztabaidak lotsagabeagoak.

Zurito eta zurito artean pasa den astean batek prostataren tema atera zuen eta horrelako gaiez gehiago hitz egin beharko genukeela aldarrikatu, ezjakinak garela-eta. Herriko aldizkarira gutun anonimoa bidaliko zuela zioen zurito-temati, behingoz arlo interesgarriak

landu zitzaten eskatuz. Prostata gora prostata beheara eman genuen egun osoa, serio momentu batzuetan umorez zilipurdika gehienetan, ohikoa den bezala kale giroan.

Hasierako sintomez arinago hitz egingen dugu. Txorrotada gustura bota ezina, pixa tantaka egitea, bukatzen ez duzun sentsazioa, oinazea, gauez komunera sarri joan beharra, perineoan pomelo baten tamainakoa izatera irits daitekeen kozkorrik topatzen ote dugun... Kitto, hortik aurrera minbiziak edo inpotentziak tabu izaten jarraitzen dutela dirudi, aipamen hutsetik harago joateak lotsa emango baligu bezala.

Agian ezjakinagatik, agian lotsagatik edo beldurragatik, edo guztiengatik, baina prostataren gaixotasunik kaltegarrienak diren minbizia eta inpotentzia kalbarioak dira egunerokoan, tabuez beteta bizi ditugu eta nekez heltzen diegu sakonetik, ezta albo kalteteei, karga fisiko, psikiko eta emozionaleri, norberaren autoestimuan izateran edo dignitatean sortzen dituzten urratuei edo bikote harremanean eragin ditzaketen higadurei ere.

Biharamunean eguerdiko marianito garaian tragoxka artean berriro tematu gara prostatarekin, inportantea zaiguetan, eta horrexegatik heldu diogu umorez... axaletik. •

Larraitx ARRIOLA Familia medikua. Osasun Publiko eta Epidemiologian aditua

Osasun erregistroak, zaintzarako eta ondorio zientifikoetarako ezinbestekoak

1938an, Charles Dodds zientzialari ingelesak dietilestilbestrola (DES) sintetizatu zuen, lehen estrogeno artifiziala. Merkea zen eta ez zuen patenterik. Handik gutxira, Harvardeko Unibertsitateko ikertzaile bikote batek (George eta Olive Smith) ondorioztatu zuen botika horrek haurdunaldiko konplikazioak eta abortuak saihestu zitzaizkela, plazentako estrogeno ekoizpena estimulatu zuelako.

Hura bai aurkikuntza. Pentsa, 1940. eta 1971. urteen artean, 5-10 milioi emakumeri preskribatu zitzaizkien DESa haurdunaldian zehar. Baita alferrik errezetatu ere, 1953. urtean eginiko ikerketa sakon eta egoki batek frogatu baitzuen ez zuela abortuen kopurua jaisten. Are gehiago, abortu kopurua handitzen zuela ondorioztatu zen. Baina, datuak datu eta frogak frogak, industria farmazeutikoak erabilpena sustatzen jarraitu zuen.

Ondoren, 1960ko hamarkadan, aurkikuntza gehiago iritsi ziren. 1966. eta 1969. urteen artean, Bostongo Vincent Memorial Ospitaleko minbizi erregistroetan jasotako datuei esker, ezohiko minbizi kasu pilaketa nabarmen bat antzeman zuten doktore eta zientzialariek: baginako zelula argien adenokartzinoma. Emakume gazteak ziren guztiak, 15 eta 22 urte bitartekoak. Minbizi mota hori ez zen batere arrunta, eta menopausia igarota duten adineko emakumeei bakarrik eragin ohi zien. Zer gertatzen ari zen?

Zifra horien ezohikotasunaz jabetuta, beste erregistroetan datu gehiagoren bila hasi ziren. Jaioberrien

{ osasun leihoa }

erregistroa aztertzea izan zen hurrengo pausoa eta orduan ohartu ziren, minbizi hura zuten emakumeen artean, haien haurdunaldietan DESa hartu zutela. Ondorio horietatik abiatuta, ikerketak sakondu eta areagotu egin ziren eta frogatutzat eman zen DESaren erabilpenaren eta baginako zelula argien adenokartzinomaren arteko erlazioa. DESa 1971n desagertu zen merkatutik.

Mundu mailan, ospitaleetako lehen minbizi-erregistro modernoak Ameriketako Estatu Batuetan sortu zen, Yale-New Haven erietxean (Connecticut), 1926an. Haren helburua, pazienteen datuak ikerketarako eta tratamenduen eraginkortasuna neurtzeko biltzea zen. Eskualde edo herrialde oso bat hartzen duten erregistroak (populazio erregistroak) pixka bat geroago iritsi ziren. Connecticutek sortu zuen lehena 1935ean, eta European, Danimarkak ezarri zuen jarraikortasuna mantendu duen lehen erregistro nazionala, 1942an. Gurean, Nafarroako Minbizi Erregistroa 1970ean sortu zen, eta Euskadiko Minbizi Erregistroa 1986an jarri zen abian.

Geroztik, DESak sortutako minbizi kasuak gain, gaixotasun desberdinen kausa eta prebentzioari buruzko ebidentzia zientifiko sendoenak erregistro horiek eman dituzte, hala nola, tabakoaren eta birrikako minbiziaren arteko lotura, asbestoaren eta mesoteliomaren arteko harremana edo giza papilomaren biru-

saren eta umetoki lepoko minbiziaren arteko lotura.

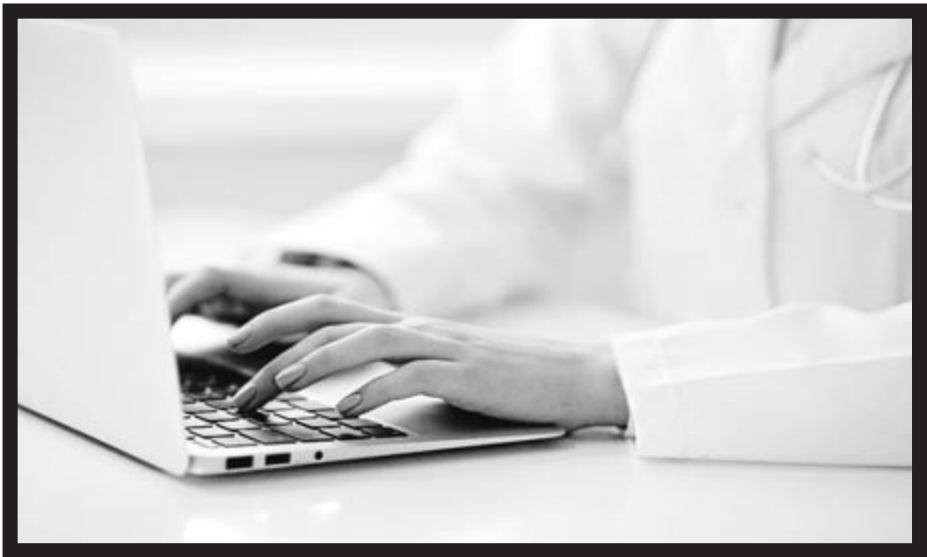
OSASUN PUBLIKOAN OINARRIZKOAK

Osasun publikoaren ikuspuntutik, berebiziko garrantzia dute erregistroek. Pazienteen zaintza hobetzeaz, osasun sistemen kudeaketa optimizatzeaz eta ikerketa nahiz segurtasun juridikoa bermatzeaz gain, osasun publikoko politikak diseinatzerakoan ere ezinbesteko tresnak dira.

Gainera, erregistroak ez dira kausa biologikoak edo ingurumenekoak aztertzera mugatzen. Jasotzen dituzten datuei esker, norbanakoaren bizi baldintzen gaineko datuak ere aztertzen dituzte. Pertsona bakoitzaren errenta, bizileku eta heziketa datuak ere biltzen dituzte, eta horregatik dute hainbesteko garrantzia. Izan ere, sistema kapitalistaren bihotzean sortzen diren eta osasun arloko ekitate gabeziaren sortzaile indartsuak diren desberdintasun sozioekonomikoen jatorria eta ekoizpena nabarmentzeko balio dute.

PUNTAKO EGOERA BATETIK, GAINBEHERARA

Arestian aipatu bezala, Euskadiko Minbizi Erregistroa agindu bitartez sortu zen 1986ko azaroaren 6an. Azken hamarkadetan, Estatu espainoleko eta Europa mailako erregistro puntakoenetako bat izan da: Minbizi Erregistroen Europako Sareko [European Network of

Osasun publikoaren ikuspuntutik, berebiziko garrantzia dute erregistroek. GETTY IMAGES

Donostiako Unibertsitate Ospitalearen inguruan hartutako irudia. Gorka RUBIO | FOKU

Cancer Registries (ENCR)] partaide da, baita Minbiziaren Ikerketarako Nazioarteko Agentziako [International Agency for Research on Cancer (IARC)] kide ere. Azken horrekin, gainera, ikerketa lan desberdinetan parte hartu du, puntako aldizkari zientifikoetan askotariko artikuluak argitaratuz. Gaur egungo egoera, aldiz, zeharo desberdina da eta arriskuan dago, ez bakarrik bere sinesgarritasuna, baita bere jarraipena bera ere.

EAEko Osasun Sailaren mendeko Osasun Publikoaren eta Adikzioen Zuzendaritzak bizi duen egoera prekarioa dela-eta, Euskadiko Minbizi Erregistroak urteetako atzerapena darama datu bilketan, minbiziaren intzidentziaren inguruan jasotako azken datuak 2020koak direlarik. Lehen aldiz bere ibilbidean, ezingo ditu bete REDECAk (Minbizi Erregistroen Espainiako Sarea) eta Europak agintzen dituzten epeak, eta, neurririk hartu ezean, ez du izango IARCK (Minbiziaren Ikerketa Prospektibo Europarrak) lau urtean behin eskatzen dituen datuak bidaltzerik ere.

Kontuan hartzekoa da, halaber, 1989an abian jarri eta Europako Sortzetiko Anomalien Erregistroen Sarearen (EUROCAT) kide zen Euskal Erkidegoko Sortzetiko Anomalien Erregistroa bertan behera utzi zuela Osasun Sailak duela hamar urte.

Kezka larria sortzen du, beraz, nola Lakuako Gobernuak bazterrean uzten dituen osasun erregistroak eta osasun publikoa, funtsezkoak diren bi zutabe horiei merezi duten garrantzia eman gabe. Erregistro horiek ez dira datu multzo soilak, herritarren osasun egoera ezagutzeko, prebentzio politikak diseinatzeko eta krisi sanitarioei aurre egiteko ezinbesteko tresna diagnostikoak baizik. Osasun publikoan eta baliabide horien kudeaketan inbertsiorik eta arretarik ez jartzeak agerian uzten du epe laburreko ikuspegi bat, etorkizuneko erronkei eta herritarren ongizateari uko egiten diona.

GARAPEN DIGITALA

Kezka hori areagotu egiten da, hala-beharrez, *big data* eta adimen artifizialaren garaiotan, non osasun erregis-

Erregistroak garrantzitsuak dira pazienteen zaintza hobetzeko, osasun sistemaren kudeaketa optimizatzeko, ikerketa eta segurtasun juridikoa bermatzeko, osasun politikak diseinatzeko...

EAEko Osasun Sailaren Osasun Publikoaren eta Adikzioen Zuzendaritzaren egoera prekarioa dela-eta, Euskadiko Minbizi Erregistroak urteetako atzerapena darama datu bilketan

troen kudeaketak, planifikazioak eta funtzionamenduak berebiziko garrantzia hartzen duten.

Adimen artifizialak iraultza sakona dakar osasun erregistroen kudeaketan eta osasun politika publikoen diseinuan, baina, aldi berean, arrisku etiko, sozial eta teknologiko handiak azaleratzen ditu. Osasun datuek –eta zehazki minbizia bezalako gaixotasunen erregistroek– kudeaketa eta babes maila handia eskatzen duten ezaugarri zehatzak dituzte. Adimen artifizialaren bitartez jasotako datuak interes zehatz bartzuen arabera gidatzen badira, edo behar bezalako gainbegiratzerik gabe aplikatzen badira, herritarren eskubideetan eta osasun sistema publikoen egituran kalte konponezinak eragin ditzakete. Erregistro historikoak herrialde aberatsetako edo profil demografiko jakin bateko datuekin elikatuz gero, adimen artifizialak joera diskriminatzaile horiek betikotu eta normalizatu egingo ditu, gutxiengoen edo baliabide gutxiagoko kolektiboen kalterako.

Adimen artifizialak gidatutako garai berri honek aukera handiak eskaintzen dizkigu, baina baita ziurgabetasun eta arrisku sakonak ere. Beraz, hausnarketa sakona egin beharko dugu, modu kolektiboan, herritar orok, osasun profesionalaren eta osasungintza publikoaren ardura politikoa dutenekin batera. Datuen jabetza publikoa eta subiranotasun digitala bermatuz, euskal populaziora egokitutako algoritmoak lehenestea ezinbestekoa izango da, besteak beste, euskara integratuz, arrakala digitalak eta diskriminazio linguistikoak saihesteko. Indartu ditzagun, beraz, osasun publikoan ditugun baliabideak datuen kudeaketa arduratsua eta egokia egiteko, osasun erregistroak berriz indartuz eta zor zaien garrantzia aitortuz.

Maider AZANZA SESE

Donostiako Informatika Fakultateko irakasle eta ikertzailea, EHU

Programatze hutsa beti izan da errazena

raila. Goizeko bederatziak. Udal kiroldegiko izen emateak zabaltzen diren unea. Unibertsitateko ikasle bat autobusean doa, mugikorra eskuan, igeriketa saioan plaza lortu nahian. Etxean, mahai gaineko ordenagailu baten aurrean, hirurogeita hamabost urteko pertsona bat dago, adinekoentzako gimnasia taldean izena eman nahian. Ez dute elkar ezagutzen, baina pantaila bera dute aurrean, une berean, gailu desberdinetan, beste bi mila lagunekin batera. Sistemak denei erantzun behar die, justu une horretan. Urteko gainerako egunetan ia inork ez du erabiliko.

Pantaila horren atzean, ordea, gehiago dago. Kiroldegian bertan norbait ari da lanean goiz osoan, izen emateak pilatzen diren bitartean. Harrera mahaira hurbildu denari lagundu behar dio, mugikorrik ez duelako edo ez delako moldatzen; taldez aldatu nahi duenari erantzun; deskontuak zuzen aplikatzen diren egiaztatu. Berak ez du bizkortasuna behar, gertatzen ari den guztia batera ikusteko modua baizik. Eta bada gaur inork ikusi ez duen beste norbait: urtarrilean, bere plaza beranduago iritsi zen bati eman ziotela erreklamatu duena. Bederatziak eta lau minutuan zer gertatu zen frogatu ahal izateko, nor den nor egiaztatu eta urrats bakoitza berretsi behar da, autobuseko ikasleari klik gehiago eskatuz. Bizkortasuna, ikuspegi orokorra eta froga: hiru behar, sistema bakarra. Eta hori guztia «ez da nahikoa» esango dizute sistemaren arduradunek.

Izan ere, aurreko guztiak aurtengo irailerako balio du. Datorren urtean tarifak alda daitezke, deskontu berri bat sortu, edo plazarak iristeko ordenaren

arabera banatu beharrean zozketa egitea erabaki dezake Udalak. Duela bost urteko oinarriak idatzi zituenak ez zuen ezer gaizki egin: testuingurua aldatu da. Eta sistema ezin da zaborretara bota eta hutsetik berregin urtero. Egokitu egin behar da.

Hor dago, hain zuzen, ingeniartza, ez kodea idaztean. Softwarea egiten dugunok badakigu sistema batek urte asko iraungo dituela, eta horregatik hasieratik bereizten saiatzen gara zer mantenduko den finko eta zer aldatu daitekeen urtero. Plazak egongo dira beti, norbaitek bere burua identifikatu beharko du beti, zerbait kobratuko da beti. Zenbat kobratzen den, nork ordaintzen duen gutxiago eta plazak nola banatzen diren, aldiz, urtero alda daitezke.

Bigarren horiek kodearen barruan idatzita geratzen badira, aldaketa bakoitzak sistema ukitzea eta dena berriro probatzea eskatuko du. Kodetik kanpo geratzen badira, Udaleko norbaitek alda ditzake inori deitu gabe. Erabaki hori diseinatzen den egunean hartzen da, oraindik inork ez dakienean noiz eta zer aldatuko den etorkizunean. Horregatik egiten dituz softwarea diseinatzen duenak hain galdera bitxiak: «Hau beti horrela izango al da?», «Egongo al da inoiz beste tarifa motaren bat?».

Eta kiroldegi batez ari gara. Pentsa egunero erabiltzen dituzun sistemetan, bankukoetan edo ospitalekoetan: hamarkadak daramatzate martxan, behin eta berriz egokituz, eta programatzen eman zituzten hilabeteak aspaldi geratu ziren atzean. Softwarea egitea programatzea dela esaten denean, beraz, zatirik errazenaz bakarrik ari gara. •

Sistema ezin da hutsetik berregin urtero. GETTY IMAGES

BEHATXUL[📷]TIK

Juantxo EGAÑA

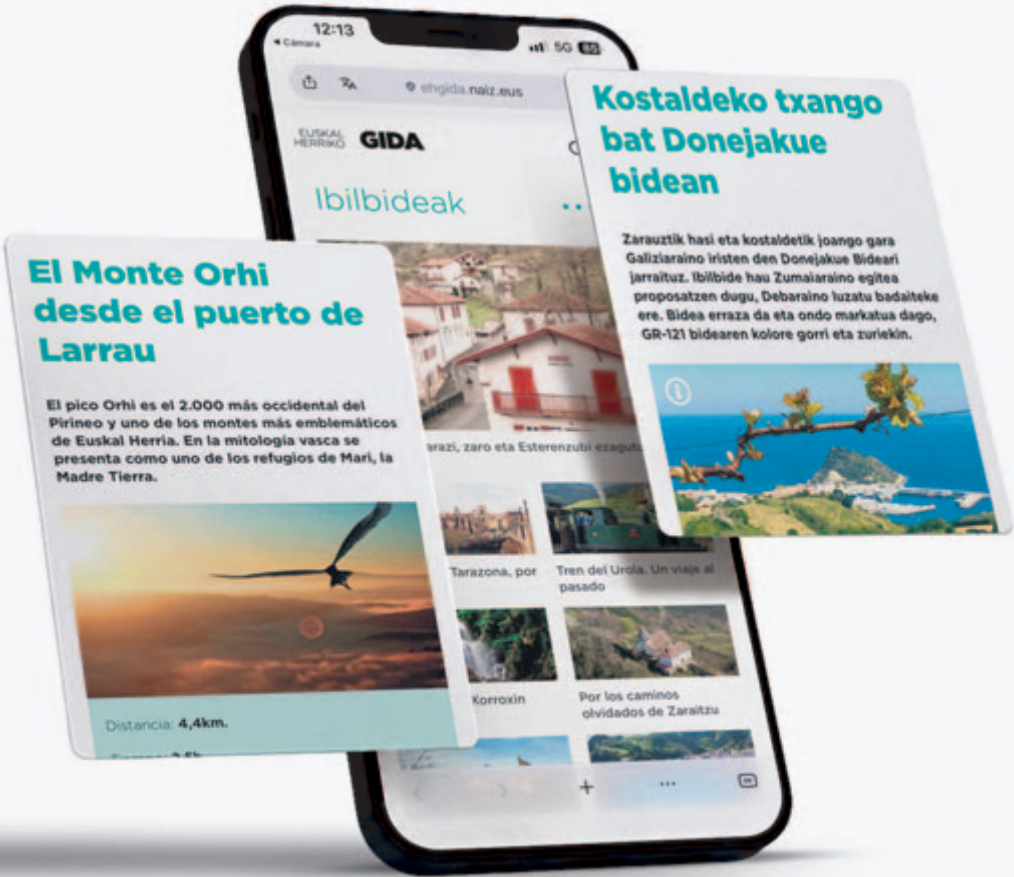

ROBERTO SARRIA

GURE BASERRIEN OROIMENA

Baserriko bizimodua beti egin izan da sukaldean, tximiniaren berotasunean. Joan den mendeko 30eko hamarkadan egindako goiko argazkiak nolabaiteko teatraltasunez atondutako irudi etnografiko landua islatzen du. Emakumeak taloaren masa magalean prestatzen duen bitartean, gizonak suaren beste aldean atseden hartzen du kaolinezko pipan errez. Tximiniaren ondoan, gaztainak erretzeko danborra dago zintzilik, eta, txingarretan, burdin esmaltatuzko bi ontzi daude, ziur aski kolore gorrikoak, dagoeneko erretako sagar batzuekin batera. Errautsen oinarrian burdin forjatuzko egitura bat ikusten da, buru batez errematatua, kazolak suaren gainean eusteko diseinatua. Txakurra gizonaren alboan egoteak eta katuak lasai-lasai jaten, familia-giroa ematen dio argazkiari. Argi jokoak eta familiaren kokapenak Roldan, Ojanguren edo Abaitua bezalako egileen lana gogorarazten dute. Ziurrenik Gipuzkoan egindakoa da argazkia, eta bikain gordetzen du gure baserrien oroimena.

Euskal Herriko **GIDA**Online

IBILBIDEAK, IDEIAK, PLANAK. Proposamen zehatzak...

<https://ehgida.naiz.eus>

